

Wiesław Boryś*

Instytut Sławistyki PAN
Warszawa
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

Prasłowiańska leksyka topograficzna i hydrograficzna

1. Wstęp

Artykuł poświęcony jest badaniom genezy i warstw chronologicznych rekonstruowanego dla epoki prasłowiańskiej słownictwa topograficznego i hydrograficznego (nazywanych też słownictwem geograficznym) czyli oznaczających różnorakie obiekty terenowe i wodne. Tu zajmuję się przede wszystkim nazwami obiektów powstałych w sposób naturalny: glebą i jej składnikami, różnymi, użytkowymi i bezużytecznymi terenami, ich ukształtowaniem, położeniem i pokryciem oraz wszelakimi obiektami wodnymi. Z obiektów spowodowanych częściowo lub całkowicie działaniem człowieka uwzględniam tylko niektóre, przede wszystkim nazwy dróg i przejść. Pozostałe inne obiekty stworzone przez człowieka, takie jak nazwy osad ludzkich, budowli i ich części, terenów przy zabudowaniach lub mających zastosowanie gospodarcze zamierzam zbadać oddzielnie, w osobnym artykule wraz z szeroko rozumianym słownictwem prasłowiańskim z zakresu budownictwa.

* Wiesław Boryś, Professor Emeritus, The Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences, Warszawa & Jagiellonian University, Kraków, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2611-0190>.

e-mail: wieslaw.borys@wp.pl.

Rozpatrywane leksemy prasłowiańskie zaczerpnięte zostały z obu nieukończonych słowników prasłowiańskich (SP i ESSJa) oraz z licznych słowiańskich słowników etymologicznych, przy czym pominięte zostały niektóre wyrazy, których geneza prasłowiańska jest moim zdaniem wątpliwa. Posiłkowałem się oczywiście słownikami współczesnymi, historycznymi i dialektalnymi poszczególnych języków słowiańskich. Bardzo pomocne było opracowanie części odpowiedniego słownictwa słowiańskiego (Tolstoj 1969) i słownictwa hydrologicznego (Udolph 1979) oraz słowniki i słowniczkę leksyki geograficznej i hydrologicznej w językach słowiańskich: polskiej (Nitsche 1964), czeskiej i słowackiej (Malko 1974), rosyjskiej (Murzaev 1984), ukraińskiej (Marusenko 1968; Jurkowski 1971), białoruskiej (Jaśkin 1971), serbskiej i chorwackiej (Schütz 1957; Mihajlović 1970; Pižurica 1980), słoweńskiej (Badjura 1953), macedońskiej (Vidoeski 1999), a także prace o odpowiedniej leksyce w niektórych dialektach słowiańskich (np. Łapicz 1981; Nedeljkov 1991) oraz rozprawy o poszczególnych wyrazach (np. Zierhoffer 1959 o ścieżce, Bąk 1965 o nazwach wyspy).

Zapisy rekonstruowanych postaci leksemów prasłowiańskich sporządzane są według zasad stosowanych w krakowskim *Słowniku prasłowiańskim* (SP). Uwzględniane są również prawdopodobne prasłowiańskie dialektyzmy. Nazwy własne (toponimy, mikrotoponimy, hydronimy) podaję zasadniczo wtedy, gdy w danym języku słowiańskim nie zachował się lub jest słabo poświadczony rzeczownik pospolity kontynuujący rozpatrywany leksem prasłowiański.

Celem artykułu jest przyczynienie się do pogłębienia wiedzy o historii prajęzyka Słowian przez przedstawienie chronologii powstania leksemów z określonego działu prasłowiańskiego słownictwa. Wiąże się to oczywiście z etymologią badanych leksemów. W literaturze naukowej prawie wszystkie rozpatrywane wyrazy mają po kilka różnych objaśnień etymologicznych. Podaję tylko etymologię najbardziej moim zdaniem prawdopodobną, najlepiej tłumaczącą rdzeń wyrazu, jego związek z ewentualnymi pokrewnymi wyrazami w innych językach indoeuropejskich lub w języku prasłowiańskim, jego budowę słotwórczą oraz jego semantykę. Rekonstrukcja pierwotnych znaczeń rozpatrywanych leksemów prasłowiańskich jest również zadaniem niełatwym. Moskiewski ESSJa zasadniczo ich nie podaje (czasem pojawiają się w części etymologicznej słownikowego hasła), w krakowskim SP takie znaczenia są podawane, ale nieraz nie są to znaczenia pierwotne, lecz jakby podsumowanie wszystkich znaczeń pojawiających się w słowiańskich kontynuantach danego prasłowiańskiego wyrazu. Tymczasem dla słownictwa topograficznego i hydrograficznego typowe jest nierzadkie przenoszenie nazwy na inny obiekt, nieco podobny lub mający jakieś bliskie cechy albo na obiekt sąsiedni, blisko położony, często zupełnie różny.

2. Leksemy odziedziczone z prajęzyka indoeuropejskiego

Część rozpatrywanych prasłowiańskich leksemów ma dokładne lub bliskie odpowiedniki formalne i semantyczne w innych językach indoeuropejskich, sprowadzanych przez badaczy do prapostaci indoeuropejskich. Pozwala to wydzielić w badanym materiale leksykalnym prawdopodobne dziedzictwo praindoeuropejskie.

***bergъ** ‘pagórek, wzgórze, stromizna, urwisko; skraj, krawędź; granica między wodą a lądem’. Ogsł.: pol. *brzeg* (stpol. i dial. też *brzega*) ‘granica między wodą a lądem; skraj, krawędź, granica czegoś’, dial. ‘urwisko, pagórek, wzgórze’, kasz. *brąg* ‘brzeg, skraj, krawędź’, czes. *břeh* ‘brzeg (np. rzeki); stok, zbocze; granica, miedza’, słowac. *breh* ‘brzeg; zbocze’, dłuż. *bróg* ‘brzeg; stok, zbocze, pagórek; wał, nasyp; kupa’, głuż. *brjóh* ‘brzeg; stok, skarpa, pagórek’, połab. *brig* ‘brzeg’, rus.-cs. брѣгъ / брегъ / берегъ ‘brzeg; urwisko, skała, stok’, ros. *бѣрегъ* ‘brzeg; ląd stały’, dial. ‘granica, skraj, krawędź; stok’, ukr. *бѣрегъ* ‘brzeg; skraj, krawędź’, dial. ‘pagórek, wzgórze’, brus. *бѣпагъ* ‘ts.’, scs. брѣгъ ‘brzeg; stok, zbocze, urwisko’, bułg. *бръгъ* ‘ts.’; wzniesienie, wzgórze’, mac. *брегъ* ‘brzeg; góra’, dial. ‘stromie miejsce, zbocze; granica między dwoma polami’, chorw./serb. *brjég* ‘niewielkie wzniesienie, górka, pagórek’, dawne i dial. ‘brzeg’, słoweń. *brêg* ‘brzeg; stok, zbocze, wzgórze’. Dokładny odpowiednik: stwniem. *berg* (niem. *Berg*) ‘góra’, por. też pokrewne awest. *barəzah-* ‘wzniesienie, góra’, orm. *berj* ‘wzniesienie, wzgórze’. Kontynuuje pie. **bhergho-* ‘wzniesienie, góra’ (SP t. 1: 203–294).

***dolъ** ‘jama w ziemi, zagłębienie terenu’. Ogsł.: pol. *dół* ‘jama, zagłębienie (zwłaszcza wykopane w ziemi, o różnym przeznaczeniu)’, stpol. ‘rów, fosa’, kasz. *dół* ‘dół, spód, polana’, czes. *dol* ‘dolina, nizina’, przestarzałe ‘wykopana jama’, *důl* ‘otwór, jama; grób; kopalnia; nizina’, słowac. *dol* ‘dolina; jama, zagłębienie, dołek; kopalnia’, dłuż. *dol* ‘dolina, nizina; zagłębienie, jama; zbiornik przeciwpożarowy’, głuż. *dol* ‘dolina, nizina; wgłębienie’, dial. ‘rozpadlina, parów’, połab. *dōl* ‘dolina’, strus. долъ ‘jama, dziura w ziemi’, ros. дол ‘dolina’, dial. ‘parów, wądół; błotniste źródło rzeki’, ukr. *dil* (dial. też *дол*) ‘dolina’, dial. ‘nizina’, brus. *дол* ‘dół, spód; grób’, dial. ‘teren między pagórkami, nizina’, cs. долъ ‘dolina, zagłębienie’, bułg. *дол* ‘dolina, koryto rzeki’, dial. ‘parów, wąwóz; strumień, potok’, mac. *дол* ‘dolina; parów, wąwóz’, chorw. *dól*, serb. *dô* ‘dolina, nizina’, dial. ‘spadzysta droga’, słoweń. *dôl* ‘dolina, nizina’. Odpowiedniki w germańskim: stnord. *dalr* m. ‘dolina; jaskinia, dół; łęk’, goc. *dals* m. ‘parów, wąwóz; jaskinia; dół’, stwniem. *tal* m., n. ‘dolina’, niem. *Tal* ‘ts.’. Wyrazy te kontynuuja pie. **dholo-* ‘wydrążenie, sklepienie’ od pie. pierwiastka **dhel-* ‘wgłębienie, wydrążenie, sklepienie’ (SP t. 4: 72–75).

***drъmъ / *drъma** ‘gęsty las, gęstwina leśna, zarośla’. Ogsł. (ale w zachł. poświadczony szczątkowo): ros. dial. *дром* ‘matecznik, stary niedostępny las; gąszcz leśny z chrustem, powalonymi drzewami, wykrotami; poszycie leśne; drobne gałęzie, chrust, kupy chrustu; droga leśna zawalona chrustem’, brus. dial. *дром* ‘wysokie trawy i krzaki rosnące w lesie, na niskich miejscach’, bułg. dial. *дръм* ‘drobne krzaki, zarośla’, mac. *дрм* ‘drobny las’, dial. *дръм* ‘krzew’, serb.-cs. *дръмъ* zapewne ‘zarośla’, por. toponimy czes. *Drmy* pl., serb. *Drм*. Wariant **drъma* pldsl.: bułg. dial. *дръма* / *дърма* ‘gęsty las, gęstwina; krzaki, krzewy, zarośla, wysokie trawy; pustkowie’, mac. *дрма* ‘niski, drobny las; zarośla, krzaki, wysokie trawy’, słoweń. dial. *dъma* ‘kwaśna trawa’. Derywat od pie. *dru-* ‘drzewo’ z sufiksem **-mo-*, dokładne odpowiedniki stind. *drumáh* ‘drzewo’, gr. *δρυμός* ‘dąbrowa, knieja; gęstwina leśna, zarośla’. Oboczność psł. postaci **drъmъ / *drъma* sugeruje, że mogą to być substantywizowane formy pie. przymiotnika **dru-mo-s*, por. ags. *trum* ‘mocny, silny, zdrowy’ (SP t. 5: 14–15).

***ezero** ‘duży naturalny zbiornik wodny’. Ogsł.: pol. *jeziro* ‘naturalny obszerny zbiornik wodny’, dial. też ‘dół na wodę; staw zarosły chwastami; rozlewisko na łące; bagno, trzęsawisko’, kasz. *jezero* / *j’ezero* ‘jeziro’, czes. *jezero* ‘ts.’, stczes. ‘staw, dół wypełniony wodą; bagno’, słowac. *jazero* ‘jeziro’, dłuż. dial. *jazoro* (dawne *jezero*) ‘ts.’, strus. *єzero* / *їzero* / *озero* ‘ts.’, ros. *озero* (dial. *езero*) ‘ts.’, ukr. *озero* ‘ts.’, dial. *ѣzero* ‘głęboka jama z wodą’, brus. *вѣzero* ‘jeziro’, dial. *вѣzero* / *азяро* / *зѣzero* też ‘rozlewisko w czasie powodzi; miejsce po wyschniętym jeziorze’, scs. *їzero* ‘jeziro’, bułg. *ѣzero* ‘ts.’, dial. ‘silne źródło rzeczne, źródło w bagnistym terenie’, mac. *езero* ‘jeziro’, chorw./serb. *jězero* (dial. także *jědzěro*) ‘ts.’, dawne też ‘otchłań wodna, wir; źródło, zwłaszcza z wodą mocno tryskającą’, słoweń. *jézero* ‘jeziro’. Słabiej poświadczony jest prawdopodobny wariant rodzaju męskiego **ezery*: pol. dial. *jeziór* / *jeździór* ‘jeziro’, słowac. dial. *jezér* ‘bagnista, grząska ziemia’, dłuż. *jazor* ‘jeziro; bagnisty staw’, głuż. *jězor* ‘jeziro’, dial. ‘bagno, bagnista łąka’, strus. *озеръ* ‘jeziro’, ros. dial. *озер* ‘ts.’, stukr. *їазеръ* ‘ts.’, scs. *єзеръ* ‘ts.’, bułg. dial. *ѣзер* ‘jama, w której znika rzeka w terenie krasowym’, chorw. dawne i dial. *jězēr* ‘jeziro; miejsce, gdzie woda mocno tryska; odchłań’, słoweń. *jêzer* ‘jeziro’. Dokładne odpowiedniki lit. *ėžeras*, dial. *ažeras* ‘jeziro’, łot. *ezers* (*ezars*) ‘ts.’, strp. *assaren* n. ‘ts.’. Zapewne kontynuuje pie. rzeczownik heteroklityczny **ēgh-r-*, **ēgh-en-* ‘jaz, tama, nasyp’ (co od pie. rzeczownika pierwiastkowego **ēgh-*, **ēgh-*, por. psł. **ēzъ* ‘naturalna lub sztuczna przegroda na rzece, na jeziorze’ (SP t. 6: 73–75).

***jъlъ** ‘drobnoziarnista skała osadowa, rodzaj gliny, il’. Ogsł.: pol. *il* (stpol. i dial. *jil*, dial. też *jel*) ‘rodzaj gliny’, dawne też ‘moczar’, czes. *jil* ‘il, glina’, słowac. *il* ‘ts.’, strus. *илъ* ‘głina’, ros. *ил* ‘grząska masa utworzona z osadów na dnie rzeki, jeziora, morza’, dial. ‘głina; grząskie błoto; krochmal’. ukr. *ил* ‘rodzaj

gliny', brus. dial. *il* 'krochmal', cs. *илъ* 'glina', bułg. dial. *ил* 'glina, muł na dnie rzeki', chorw. dawne *il* / *ilo*, dial. czak. *ilo* / *jilo* i kajk. *ilo* 'glina, ił', słoweń. *il* (dial. też *ila* / *ilo*) 'ił, glina', por. mac. dial. *иловица* 'glina; biała glina; rodzaj lepkiej ziemi'. Pokrewne z gr. *ἰλῶς* 'muł, błoto, bagno', łot. *īls* 'zupełnie ciemny'. Psł. **jьlъ* kontynuuje pie. **īlu-* 'muł, błoto' (ESSJa t. 8: 221–222).

***kamь**, **kamene* 'bryła skalna, jej odłamek, kamień'. Ogśł. w tym znaczeniu: pol. *kamień*, kasz. *kam*, *kańeńa* / *kańin* / *kamin*, czes. *kámen* (poetyckie *kam*, *kam*), słowac. *kameň*, dłuż. *kańeń*, głuż. *kańjeń*, połab. *komōj*, ros. *камень*, *ка́мня*, ukr. *ка́мінь*, *ка́меня*, brus. *ка́мень*, *ка́меня*, scs. *камы*, *камене*, bułg. *ка́мен*, mac. *камен*, chorw./serb. *kāmēn*, *kāmena*, dial. także *kāmi* i *kām*, słoweń. *kámen*. Wyraz zapewne pokrewny z lit. *akmuō*, *akmeñs* 'kamień', łot. *akmens* 'ts.', gr. *ἀκμῶν* 'kowadło', stind. *aśmā*, *aśman-* 'kamień, skała', awest. *asman-* 'ts.', kontynuującymi pie. **ākmōn*, **ākmen-* 'kamień, skała' (rzeczownik uznawany za derywat od pie. przymiotnika **āk-* 'ostry'). Jednak regularny prasłowiański kontynuant podanego wyrazu pie. winien mieć postać **osmy*, zagadkowe jest psł. (zresztą też bałtyckie) *k* w miejsce pie. **k* i przestawienie oraz wzdłużenie pie. **ā*. Mimo tych trudności fonetycznych trzeba uznać wyraz za odziedziczony z praindoeuropejskiego (Boryś SE 229–221).

***loky**, **lokъve* 'zagłębienie terenu wypełnione wodą, kałuża'. Płdśl.: scs. *локы*, *локъве* 'rezerwuuar wodny', bułg. *лѡква* 'kałuża', dial. też 'jama napełniona deszczówką; przybrzeżne pole z żyzną naniesioną glebą; trawiaste błonie w zakolu rzeki', *лѡхва* 'jama, jamka', mac. *локва* 'kałuża', chorw./serb. *lѡkva* 'ts.', dawne 'błoto; jezioro', dial. czak. *lokĩ*, *lokvĩ* 'kałuża', słoweń. *lѡkev* / *lѡkva* 'ts.', dial. 'wodopój dla bydła'. Dokładne odpowiedniki łac. *lacus* 'zbiornik, basen; jezioro', gr. *λάκκος* (< **λάκFος*) 'jeziorko', stang. *lagu* 'jezioro', stwniem. *lahha* 'ts.', stirl. *loch* 'ts.', wszystkie z pie. **laku-* 'jezioro' (ESSJa t. 16: 10).

***med'a** 'przedział, granica między polami'. Ogśł.: pol. *miedza* 'granica między polami', kasz. *ńeża* / *ńeza* / *ńeżã* 'miedza, granica; ścieżka, dróżka', czes. *mez*, *meze* f. (stczes. *mezě*, dial. *meza*) 'miedza, granica', słowac. *medza* 'ts.', dłuż. *mjaza* 'ts.', głuż. *mjeza* 'ts.', połab. *mīžə* 'miedza', strus. *межа* 'granica, miedza', ros. *межá* 'miedza; przedział', scs. *межда* 'ulica', bułg. *междá* 'miedza, granica', mac. *ме́а* 'granica między polami, miedza', chorw./serb. *mèđa* (dial. czak. *mejã*, kajk. *m'ēja* / *m'ežã*) 'miedza, granica', słoweń. *mēja* 'ts.'. Substantywizowana forma rodzaju żeńskiego przymiotnika **med'b* 'położony w środku, środkowy', kontynuującego pie. **medh-jo-* 'środkowy, średni', z którego też łac. *medius* 'średni', goc. *midjis* 'położony w środku', stind. *mádhvas* 'średni'. Etymologiczne znaczenie 'to, co leży w środku, między polami' (ESSJa t. 18: 451, ERHJ t. 1: 600).

niva ‘pole przygotowane pod uprawę przez karczowanie, nowina’. Ogsł.: pol. *niwa* ‘ziemia uprawna, pole, rola, łąn’, dawne ‘pole świeżo po wykarczowaniu, nowina, świeżo zaorane pole’, czes. *niva* ‘ziemia uprawna, rola’, poetyckie ‘kraj, ziemia’, dial. ‘równe pole, równina; zagon; wygon; miedza, ścieżka polna’, słowac. *niva* ‘niwa, pole, łąn; łąka’, dłuż. *niwa* ‘pole’, głuź. *niwa* ‘niwa, łąka’, połab. *naivā* ‘pole, rola’, strus. нива ‘pole, niwa’, ros. *нива* ‘zasiane, orne pole; zboże rosnące na polu’, dial. ‘karczowisko; kawałek pola lub łąki; łąka do koszenia; mały lasek’, ukr. *ни́ва* ‘pole’, scs. нива ‘pole, rola’, bułg. *ни́ва* ‘ts.’, mac. *нива* ‘ziemia uprawna’, dial. *ни́ва* ‘pole orne’, chorw./serb. *njiva* ‘ziemia uprawna, pole’, słoweń. *njiva* ‘ts.’. Pokrewne z gr. *νειός* (< **neiynos*) ‘pole, rola’. Wyraz słowiański kontynuuje pie. **neiūā* ‘pole, rola’ (Snoj SES 472).

***pole** ‘obszar ziemi przeznaczonej pod uprawę, ziemia uprawna’. Ogsł. w tym samym znaczeniu: pol. *pole*, kasz. *pole*, czes. *pole*, słowac. *pole*, dłuż. *pólo*, głuź. *polo*, połab. *pūli*, strus. поле, ros., ukr., brus. *но́ле*, scs. поле, bułg. *полé*, mac. *поле*, chorw./serb. *pōlje*, słoweń. *pōlje*. Z pie. **pol-jo-* od pie. pierwiastka **pel-* ‘równy, szeroki’ (por. het. *palhi-* ‘szeroki i płaski’), pierwotne znaczenie ‘równy, szeroki, rozległy teren’ (Bezlej ES t. 3: 81–82).

***stbga** ‘wąska droga, wydeptana dróżka, ścieżka’. Kontynuant tej postaci szcążkowo zachowany w ros. dial. *czegá* ‘ścieżka’, lepiej poświadczony deminutiwa od niej z sufiksem *-bka* w tym samym znaczeniu: pol. *ścieżka*, kasz. *steżka*, czes. dial. *stežka*, dłuż. *ścažka*, głuź. *ścežka*, strus. *стежка*, ros. potoczne *чмѣжка*, ukr. *чмѣжка*, brus. *цмѣжка*. W późnym prasłowiańskim w rezultacie trzeciej palatalizacji spółgłosek tylnojęzykowych doszło do rozwoju **stbga* > **stbza* i ta nowsza postać jest kontynuowana w wielu językach: stpol. *stdza* / *scdza* / *sdza*, stczes. *stžē*, połab. *stažā*, strus. *стѣза* / *стѣза*, ros. przestarzałe *чмезя*, scs. *стѣза* / *стѣža*, chorw./serb. *stazà*, słoweń. *stezà*, por. też deminutiwa: stpol. *stedzka*, dial. *stedzka* / *stecka* / *steczka* (też ‘przedział we włosach’), kasz. *stecka* ‘ts.’, czes. *stezka*, słowac. *stezka*. Pierwotna postać **stbga* ma dokładny odpowiednik w łot. *stiga* ‘droga, ścieżka’, może też w stnord. *stigr* ‘ścieżka’. Kontynuuje zapewne pie. **stighā* od pie. pierwiastka **steigh-* ‘stąpać, chodzić’, pierwotne znaczenie pochodnego rzeczownika ‘to, po czym się stąpa, chodzi’ (Snoj SES 720–721).

***stbgnā** ‘dróżka, ścieżka’. Ogsł.: stpol. *ściegna* ‘droga, ścieżka, zwłaszcza droga do wypędzania bydła na pastwisko; pastwisko’, dial. *stegna* ‘ścieżka, drożyna (zwłaszcza wydeptana przez pieszych); droga polna na własnym polu’, *ściegna* ‘ścieżka; droga polna, najczęściej służąca do przepędzania bydła na pastwisko; ściernisko, pastwisko, łąka, nieużytek; ziemia nieurodzajna; podmokły grunt’, kasz. *stegna* ‘ścieżka; przedział we włosach’, strus. *стѣгна* ‘plac, ulica’, ros. *чмо́гна* ‘ts.’, scs. *стѣгна* ‘droga’, chorw. dial. czak. *stāgna* ‘szeroka wiejska droga; stroma droga, ulica’, słoweń. *stegně* f. pl. ‘ogrodzona droga dla bydła’. Prawdopodobnie kontynuuje pie. **stighnā*, będącego przypuszczalnie substan-

tywizowaną formą rodzaju żeńskiego participium passivi pie. **steigh-* ‘stąpać, chodzić’ (Snoj SES 719).

***zemia** ‘wierzchnia warstwa ładu, grunt, gleba’. W tym znaczeniu ogśł.: pol. *ziemia*, dial. też *ziem* / *ziom*, kasz. *zeńa*, czes. *země*, słowac. *zem*, dłuż. i głuż. *zemja*, połab. *ziñā*, strus. *земля*, ros., ukr. *земля*, brus. *зямя*, scs. *земля*, bułg. *земя*, mac. *земја*, chorw./serb. *zèmlja*, dial. czak. *zemjǎ*, słoweń. *zémlja*. Psł. **zemia* < **zem-ja* ma dokładne odpowiedniki w bałtyckim: lit. *žemė* ‘ziemia’, łot. *zeme* ‘ts.’, stpr. *semme* ‘ts.’ oraz jest pokrewne z łac. *humus* ‘ziemia, grunt’, gr. *χθών*, gen. *χθόνοϛ* ‘ziemia’, *χαμαί* ‘na ziemi’, stind. *ḱṣāḥ*, gen. *jmáh* ‘ziemia’, awest. *zā*, gen. *zamō* ‘ts.’, het. *tekán*, gen. *dagnaš* ‘ts.’. Na podstawie tych wyrazów rekonstruuje się pie. **dhéghōm*, gen. **dhéghmés* ‘ziemia’; psł. **zemia* i bałtyckie odpowiedniki uznaje się za derywaty od pie. loc. **dhéghēmi* ‘na ziemi’, por. stind. *ḱṣāmi* ‘ts.’ (Snoj SES 876; Boryś SE 730).

3. Leksemy powstałe w epoce bałtosłowiańskiej wspólnoty językowej

Nieliczne są leksemy mające tylko dokładne odpowiedniki w językach bałtyckich, których powstanie można odnosić do epoki bałtosłowiańskiej wspólnoty językowej. Jest interesujące, że znajdują się tu także południowosłowiańskie dialektyzmy.

***dъbra** / ***dъбрь** f. ‘wąwóz, parów, jar, dolina (porośnięta lasem)’. Ogśł.: pol. dawne *debra* ‘zarośla, zarosłe nierówności terenu; parów, jar’, dial. też ‘wąwozy wśród gór opoczystych’, *debry* pl. ‘kamieniołomy’, czes. dial. *gebra* (< **debra*) ‘dół, rów, parów’, słowac. dial. *debra* ‘parów, wąwóz; jama, dół, rów; rów wymyty przez wodę deszczową’, ukr. dial. *дѣбра* ‘jar, parów; wgłębienie, kotlina; głęboki parów zarośnięty lasem’, brus. dial. *дзѣбра* ‘dolina między górami; potok, strumień między górami’, w części języków wyraz zachowany tylko w nazwach terenowych lub miejscowych: w Rosji *Дебра*, mac. (w pld. Albanii) *Дебра* i *Дебру*, w Bośni *Dabre*, w Słowenii *Dabra*. Dobrze poświadczony jest także wariant **dъбрь* f.: stpol. *debrz* ‘wąwóz, parów z zaroślami’, czes. przestarzałe *debr̃* ‘parów, jar, szeroka dolina, zwłaszcza gęsto zarośnięta’, stczes. *debr̃* / *děbr̃* ‘dolina’, słowac. dial. *deber* ‘parów, wąwóz; jama, dół’, strus. (i rus.-cs.) *дъбрь* / *дѣбрь* / *дебрь* / *деберь* ‘wąwóz, rów; nizina porośnięta lasem, krzakami; las; gęstwina; potok płynący wąwozem’, ros. *дѣбрь* ‘wąska dolina między dwiema górami; głęboki parów porośnięty lasem; parów, wąwóz, jar’, *дѣбру* pl. ‘miejsca porośnięte nieprzebytym lasem’, ukr. *дѣбрь* / *дѣбр* ‘jar, parów; zagłębienie, kotlina’, *дѣбрі* pl. ‘miejsce zarośnięte gęstym, nieprzebytym lasem; miejsce trudno dostępne, dzikie’, dial. *дѣбрь* / *дѣбр* też ‘głęboki wąwóz porośnięty lasem;

koryto potoku; wzgórze; stromy stok góry', brus. dial. *dobr* 'strumień'. Pokrewne z lit. *dubrà* 'parów w lesie', *dubrỹs* 'jama, parów; głębia w rzece, jeziorze', łot. *dubra* 'grzęzawisko, bagno'. Prawdopodobnie bsł. derywat z sufiksem *-r- od pie. przymiotnika **dheu-b-* 'głęboki, wydrążony', etymologiczne znaczenie 'miejsce wydrążone, zagłębienie' (SP t. 5: 147–149).

***eża** 'pas ziemi oddzielający sąsiedni teren'. Płdśl.: chorw. dial. czak. *jěža* 'ogrodzony kawałek ziemi, zwykle na skraju parceli, w rowie oddzielającym winnicę lub pole od ziemi nieuprawnej albo między skałami, kamieniami, przeznaczony pod uprawę warzyw; grządka, zagon', też (mikro)- toponimy *Ježa*, pl. *Jeże*, stczak. (XIII w.) *eža* 'odzielna działka na skraju parceli', słoweń. dial. *jěža* 'miedza wzdłuż pól przy drodze; kawałek ziemi z porastającymi ją roślinami, murawa, darń; stromy przedział między poziomymi płaszczyznami w tarasowatym terenie', też częste toponimy *Ježa*, *Na Ježi*, *V Ježi*. Dokładne odpowiedniki lit. *ežià* / *ežė* / *ežė* (/ *ažià*) 'miedza, granica; bruzda między dwiema grządkami; płytkie miejsce w zalewie', łot. *eža* 'miedza', por. też stpr. *asy* (< **azē*) 'miedza'. Psł. dial. **eža* < **ez-iā* prawdopodobnie 'pas ziemi, miedza' kontynuuje bsł. **ežiā* 'miedza' (Trautmann BSW 73, bez tego materiału słowiańskiego; Boryś 1999: 13–16; SP t. 6: 168–169).

***gręba** 'niewielkie wzniesienie terenu'. Zachśl. i słoweń.: stpol. *grzęba* 'wzniesienie terenu, pagórek', pol. dial. *grzęba* 'małe wzniesienie na łące', *grząba* 'miedza; rząd ziemniaków', kasz. *grąba* / *grěba* 'wzgórze, pagórek, wzniesienie na polu', dłuż. *grěba* 'pagórek na polu; pokos zboża, siana powstały po ścięciu jednym ruchem kosy', głuż. dial. *hrjaba* 'łańcuch pagórków między łąkami, stawami, bagnami', *rjaba* 'rząd pokosów', słoweń. *grěba* 'gruda, bryła'. Bliskie odpowiedniki w bałtyckim: łot. *grūmba* 'zmarzszczyka, *graīmba* 'nierówna, wyboista droga' (może deverbativa od odpowiednika lit. *grūbti*, *grumbū* 'stawać się chropowatym, wyboistym; drętwieć', por. też lit. *gramblūs* 'gruby, nieokrzesany', łot. *grumbulis* 'garb, nierówność'). Psł. **gręba* jest może wyrazem bałtosłowiańskim mimo braku dokładnego odpowiednika bałtyckiego. Zagadkowe przy tym są postaci sugerujące wariant **grępa* (**b* > **p*?): pol. *grzępa* 'wzgórek, kępa', dial. też *grępa* 'pagórek', kasz. *grěpa* / *grąpa* 'wzgórze, pagórek, wzniesienie na polu; kupa, gromada' i nazwa wzgórza *Grěpa*, *grěpa* 'stos, gromada, kupa, sterta', słoweń. dial. *grepa* / *krepa* 'grudka' (SP t. 8: 198).

***kopa** 'coś wygiętego, wypukłego, wznoszącego się ponad otaczający teren'. Płnśl.: pol. *kępa* 'skupisko drzew, krzewów, kwiatów; mała wyniosłość w podmokłym, bagnistym terenie lub wysepka na jeziorze, rzece porośla krzewami i drzewami', kasz. *kąpa* 'kępa drzew; wzgórze, pagórek', dłuż. *kupa* 'kępa', głuż. *kupa* 'wyspa; wzgórze, wzniesienie', ros. *кы́на* 'kępa drzew, krzewów', ukr. dial. *кы́на* 'nierówność na bagnie', brus. *кы́на* 'kępa drzew, krzewów'. Na większy zasięg wyrazu wskazuje derywat **kópina*, poświad-

czony też w pldśl.: scs. купина ‘krzak’, chorw./serb. *kùpina* ‘jeżyna’, słoweń. dial. *kopína* ‘ts.’. Dokładne odpowiedniki w bałt.: lit. *kùmpa* ‘zgrubienie, nabrzmienie; narośl, guz, garb’, łot. *kumpa* ‘garb, wypukłość’ (por. też lit. *kuĩpas* ‘krzywy, zgięty’, *kuĩpti* ‘krzywić się’), wszystkie od pie. **kamp-* ‘giąć, wyginać’ (Sławski SE t. 2:127–128).

***struga** ‘mała rzeczka, strumień’. Ogsł.: pol. *struga* (stpol. też *strug*) ‘mała rzeczka, strumyk’, kasz. *strëga* / *struga* ‘ts.’, czes. *strouha* / *struha* ‘sztuczne koryto wodne, rów, kanał’, słowac. *struha* ‘rów, kanał’, dłuż. *struga* / *tšuga* ‘struga, potok, kanał’, głuż. *struga* ‘ts.’, ros. dial. *cmпыза* ‘głębokie miejsce w rzece; zagłębienie wypełnione wodą w wyschniętym korycie rzeki; błotniste miejsce’, ukr. dial. *cmпыза* ‘strumień’, scs. *crpoyra* ‘prąd’, mac. dial. *cmпыза* ‘głębokie miejsce w jeziorze’ (por. toponim *Cmпыза*), chorw./serb. *strùga* ‘koryto rzeki, łozysko potoku’, dial. ‘prąd wody, nurt; kanał, przekop, ściek’, słoweń. *strùga* ‘koryto rzeczne’ odnoga rzeki’. Dokładny odpowiednik: łot. *straũga* ‘niskie miejsce, gdzie można ugrzęznąć’ (z innymi samogłoskami rdzennymi łot. *struga* ‘błoto, bagno’, *strũga* ‘strumień wody’). Derywat z sufiksem **-gã* od pie. **sreu-* ‘płynąć, ciec’; *-t-* wstawne, rozbijające grupę spółgłoskową **sr* > **str* (Boryś SE 582).

4. Wczesnoprasłowiańskie innowacje leksykalne

Spora grupa badanych leksemów prasłowiańskich nie ma motywacji na gruncie słowiańskim, można natomiast stwierdzić ich nawiązanie do rekonstruowanego słownictwa praindoeuropejskiego. Prawdopodobnie takie leksemy powstawały w zamierchłej epoce początków samodzielnego bytu języka prasłowiańskiego lub nawet jeszcze wcześniej, kiedy późniejsza prasłowiańszczyzna była jeszcze dialektem wspólnoty praindoeuropejskiej.

***bag(ɫ)no** ‘podmokły, błotnisty, grząski teren, błoto’. Płnsl.: pol. *bagno* ‘teren podmokły, trzęsawisko, grzęzawisko’, dial. też ‘podmokła łąka; torfowisko; błoto; stawek, jezioro’, czes. *bahno* ‘bagno’, ros. dial. *багно* ‘bagno, błoto’, ukr. dial. *багно* ‘ts.’, brus. dial. *багно* ‘ts.’. Prapokrewne hol. *bagger* ‘muł, błoto’. Derywat z sufiksem **-no-* albo **-ũ-no-* > **-ɫno* od pie. **bhogh-* / **bhōgh-* lub **bhagh-* / **bhāgh-* ‘muł, błoto, bagno’ (SP t. 1: 177–178).

***bara** ‘teren podmokły, moczar, bagno’. Zachsl. i pldśl. (we wschl. wariant rodzaju męskiego): kasz. *barë* pl. ‘ziemia nieurodzajna leżąca odłogiem’, czes. dial. *bara* ‘moczar, bagno’, słowac. dial. *bara* ‘ts.’, rus.-cs. *бапа* ‘bagno, woda stojąca’, bułg. *бапа* ‘strumyk, kałuża’, mac. *бапа* ‘potoczek’, chorw./serb. *bàra* ‘stojąca woda w zagłębieniu, kałuża’, dial. ‘bagnisty teren, podmokła łąka, podmokłe pole’, słoweń. *bàra* ‘bagno, moczar’; por. pol. toponim *Bara*, hydronim *Barycz* oraz derywaty: dial. *baželisko* ‘bagno’, *bażouy* pl.

‘mokradła’. W językach wschł. masculinum **barъ*: ros. dial. *бап* ‘moczar, bagno’, ukr. dial. *бап* ‘mokre, wilgotne miejsce między dwoma wzgórzami’. Przypuszczalnie derywaty od pie. **bher-* ‘gwałtownie się poruszać, tryskać, kipieć’, zatem pierwotnie mogłyby oznaczać teren, gdzie woda tryska (SP t. 1: 191).

***bolnъ** f. / ***bolna** ‘teren (podmokły lub zalewany wodą), zarośnięty trawą’. Postać **bolnъ* pñsl.: pol. dawne i dial. *bloń* f. ‘duża przestrzeń pokryta trawą, duże pastwisko, łąka’, dłuż. *bloń* m. ‘trawiasty moczar, łągi pokryte bujną trawą, błonie; łąka porośnięta drzewami, pastwisko’, połab. *blān* f. ‘łąka’, strus. *болонъ* f. ‘nizinna łąka nad rzeką’, ros. dawne *болонъ* f. ‘otwarta przestrzeń koło miasta, pastwisko podmiejskie’, dial. ‘nizinna błotnista łąka; teren nadrzeczny zalewany podczas powodzi; klepisko, boisko’, brus. dial. *балонъ* f. ‘otwarte pole, polana’, *булонъ* ‘łąka nadrzeczna zalewana w czasie powodzi’. Słabiej jest poświadczona postać **bolna* (może wtórna, z przejściem wyrazu do tematów na *-a*), występująca jednak też w pñsl.: stczes. *blana* ‘murawa, pastwisko’, brus. dial. *болона* ‘rozległa przestrzeń przy osiedlu lub w polu; polana’, bułg. dial. *бланá* ‘darń; gruda ziemi; bryła suchego nawozu zwierzęcego’, mac. dial. *блана* ‘darń’. Pñl. **bolnъ* to zapewne derywat od hipotecznej pñl. przymiotnika **bolnъ* ‘białawy, jasny’ (równego lit. *bálnas* ‘jasny, biały, białawy’), prawdopodobnie pierwotne abstractum z sufiksem **-b* ze znaczeniem ‘jasność, biel’, wtórnie skonkretyzowane w ‘teren biały, jasny’ z dalszym rozwojem w ‘teren podmokły, łąkowy’. Taki rozwój znaczeniowy przypuszczalnie w związku z porastaniem łąk rośliną wełnianką z białymi puszystymi główkami nasiennymi (co do znaczenia por. np. lit. *balà* ‘błoto, bagno, torfowisko’ i *bālas* ‘biały’ (SP t. 1: 309, gdzie się przyjmuje substantywizację przymiotnika).

***ězъ** ‘naturalna lub sztuczna przegroda, tama na rzece, na jeziorze’. Ogsł.: pol. *jaz* ‘zapora na rzece, tama; rodzaj płotu zastawionego na rzece, jeziorze dla połowu ryb’, kasz. *jâz*, *jazu* ‘przegroda w poprzek rzeki dla wstrzymywania i połowu ryb’, czes. *jez* (stczes. *jěz*) ‘jaz’, strus. *ѣзъ* / *ієзъ* / *єзъ* ‘zapora, przegroda na rzece do łowienia ryb’, ros. dawne i dial. *єз*, dial. też *яз* ‘przegroda na rzece, rodzaj płotu z wikliny’, ukr. *яз* / *ієз* ‘zapora, płot na rzece z otworem, do którego wstawia się więcierz’, brus. dial. *яз* / *єз* ‘ts.’, bułg. *яз* ‘sztuczna przegroda na rzece; rezerwuar wodny utworzony przez taką przegrodę’, mac. dial. *jaz* ‘przegroda na rzece; kanał doprowadzający wodę; jama’, chorw./serb. *jâz* (dial. czak. i kajk. *jêz*) ‘przegroda na rzece, jeziorze; rezerwuar wodny utworzony przez taką przegrodę; kanał doprowadzający wodę; koryto, rów’, słoweń. *jěz* ‘zapora wodna; grobla, wał’. Pochodzenie nie całkiem jasne. Może pokrewne z lit. *ežė* ‘miedza, granica; bruzda między grządkami; płytkie miejsce w zalewie’, łot. *eža* ‘miedza’, stpr. *asy* (< **azē*) ‘ts.’, orm. *ezr* ‘brzeg, granica’. Przypuszczalnie derywat z sufiksem **-o-* > **-b* od pie. pierwiastkowego

rzeczownika **ēgh-* / **ēgh-* w związku z pie. rzeczownikiem heteroklitycznym **ēgh-r* / **ēgh-en-* ‘jaz, tama, nasyp’ (Boryś SE 208).

***gaty** / ***gata** / ***gaty** ‘przejście, droga przez bagnisty, grząski teren (wyłożona chrustem, gałęziami, żerdziami)’. Ogsł.: pol. *gać* ‘materiał służący do gacenia budynku (np. gałęzie drzew iglastych, słoma, trzcina); grobla z faszyny lub drzewa’, stpol. też ‘droga moszczona faszyną’, dial. także ‘przegroda, tama na wodzie z chrustu, słomy i kamieni; grobla między płotami; faszyna narzucana na rzeczkę lub bagienko dla przejazdu w zimie; stawidła uplecione z gałęzi świerku; łąki; ogród nad jeziorem’, kasz. *gac* ‘grobla, mostek’ (też *Gac* nazwa łąki i doliny), czes. *hat* ‘ścieżka, droga na moczarach, na grząskim terenie zrobiona z faszyny, żerdzi, belek, pni drzew itp.’, dial. także ‘przegroda, tama w wodzie; płot, żywopłot’, słowac. *hat* ‘grobla, tama z wikliny lub krzewów, nasyp w wodzie’, dial. ‘ogrodzenie z krzewów’, strus. *gaty* ‘pomost lub nasyp przez bagno, grzęzawisko do przechodzenia; grobla, tama’, ros. *zamy* ‘pomost z żerdzi, z chrustu do przechodzenia, przejazdu przez bagno, grzęzawisko’, dial. ‘droga wyłożona pniami drzew; grząskie, bagniste miejsce’, ukr. *zamy* ‘droga wyłożona żerdziami, gałęziami, faszyną do przejazdu przez bagnisty teren; tama, grobla’, dial. ‘mokra nizina’, brus. *zayb* ‘droga wyłożona żerdziami, gałęziami, faszyną do przejazdu przez bagnisty teren; zapora, tama, jaz, grobla’, dial. ‘mokra nizina’, chorw./serb. *gât* ‘tama, jaz, grobla’, słoweń. dial. *gât* ‘kanał odpływowy’, może też bułg. (w pieśni ludowej) *zam* o niejasnym znaczeniu. Słabiej poświadczona postać **gata* (przypuszczalnie wtórne przeniesienie psł. **gaty* f. do tematów na -a): ukr. dial. *zama* ‘tama, jaz, zapora, grobla’, chorw./serb. dawne *gâta* ‘nasyp lub pleciona z wikliny zapora do regulowania toku wodnego’, dial. kajk. ‘mostek z wikliny; jaz młyński’, słoweń. *mlinska gâta* ‘jaz młyński’. Także wariant **gaty*: dłuż. *gat* ‘tama, grobla; staw, sadzawka’, głuż. *hat* ‘staw; grobla’, ukr. *zam* ‘droga z żerdzi, gałęzi na błotnistym miejscu’, brus. dawne i dial. *zam* ‘tama, grobla, jaz, zapora’, chorw./serb. *gât* ‘jaz, grobla, tama; śluza; przystań, molo’, dial. ‘przejście przez wodę, rzekę, potok’, słoweń. *gât* ‘przystań, molo; tama, jaz, grobla’, dial. ‘tama z faszyny’. Dokładne lub bliskie budową odpowiedniki: łot. *gāts* ‘chód, droga’, *gāita* ‘chód; krok; droga’, stind. *gāti-h* ‘chód; przejście, droga’, *gātū-h* ‘chód; droga; miejsce’. Wyrazy prasłowiańskie to derywaty od pie. **guā-* ‘iść’, prawdopodobnie najstarszą postacią jest **gaty*, pierwotne nomen actionis z sufiksem **-ty* i znaczeniem ‘przejście’, wtórnie skonkretyzowane w nomen loci ‘rodzaj drogi’ i z dalszą specjalizacją znaczenia w ‘sztucznie zrobiona droga przez teren trudny do przebycia’. Warianty z sufiksami **-ta* i **-ty* zapewne są późniejsze (SP t. 5: 59–60, 62–65).

***glina** ‘skała osadowa składająca się głównie z ilu z domieszką mułu, piasku, barwy przeważnie żółtobrazowej, składnik ciężkich gleb, glina’. Ogsł. w tym znaczeniu: pol. *glina*, kasz. *glina*, czes. *hlina*, słowac. *hlina*, dłuż. *glina*, głuż.

hlina, połab. *glajno* f., strus. глина, ros. глина (dial. гни́ла), ukr. глина, brus. глина, cs. гнила, bułg. глина (dial. гни́ла), mac. глина, chorw./serb. gлина (dial. czak. gnjila), słoweń. glina. Derywat z sufiksem *-nā od pie. *glei- ‘coś kleistego, lepkiego; smarować, mazać, kleić’, pokrewny z gr. γλίνη ‘klej, lep’ (SP t. 7: 103–104).

***głb̥j̥** ‘gliniasta, lepka ziemia’. Płnśl.: pol. dawne *glej* ‘glina’, dial. ‘grunt iłowaty, grząski na wiosnę i po deszczu’, ros. dial. глей ‘glina; ziemia gliniasta; il’, ukr. глей ‘plastyczna glina o różnych kolorach; muł, osad na dnie wody; zastygły sok na drzewach owocowych’, dial. też ‘kleista, wilgotna ziemia; namuł’, brus. глей ‘gleba jasno sinej barwy; namuł na dnie wody’, dial. ‘glina; lepka glina, lepkie błoto; wapnista gleba’ (chorw./serb. książkowe glěj ‘rodzaj gliny’ jest prawdopodobnie zapożyczeniem z ros.; ze względu na g- zamiast oczekiwanego h- raczej nie należą tu zapewne zapożyczone czes. dial. *glej* ‘klej, zastygły sok na drzewach’ i słowac. *glej* ‘klej’). Wyraz pokrewny ze śrdniem. *klei* ‘glina’, ang. *clay* ‘glina; muł’, gr. γλία ‘lepka substancja’. Derywat z sufiksem *-io- > *-j̥b od pie. *gli- należącego do pierwiastka *glei- ‘coś kleistego, lepkiego; smarować, mazać, kleić’ (SP t. 7: 165).

***grōd̥** ‘miejsce wzniesione, suche (na terenie podmokłym)’. Płnśl.: pol. *grąd* ‘las rosnący na suchym wzniesieniu; suche miejsce na terenie podmokłym’, stpol. ‘wyższe i suchsze miejsce wśród bagien, porośnięte lasem’, dial. też ‘wyspa; ugór’, kasz. *grōd* ‘wysoko położone suche miejsce między bagniskiem a mokrą łąką, piaszczysty pagórek’, czes. dial. *hrud* ‘suche, niezalewane wzniesienie’, ros. dial. *зруд* ‘kupa, stos’, też *зрудок* ‘wysepka; piaszczysta mielizna na rzece’, ukr. dial. *зруд* ‘suche wzniesienie na bagnie; niewielkie wzniesienie’, stukr. *грудь* ‘suche wzniesienie między wodami’, brus. *зруд* ‘małe wzniesienie, pagórek’, dial. ‘pagorek wśród bagien’. Niezbyt jasne. Może derywat od pie. *gurendh- ‘wznosić się; wzniesienie, pierś’ (SP t. 8: 242).

***jama** ‘dół wydrążony w ziemi, jama’. Ogsł.: pol. *jama* ‘znaczne wgłębienie gruntu, dół, loch’, dial. też ‘jaskinia’, kasz. *jama* ‘jama, nora; dół wydrążony w ziemi służący za piwnicę’, czes. *jáma* ‘dół, jama, nora; kopalnia, szyb’, słowac. *jama* ‘jama, dół wykopany w ziemi w różnych celach’, potocznie ‘grób; kotlina, parów’, dłuż., głuż. *jama* ‘wgłębienie, dół, jama, nora, grota’, połab. *jomo* ‘jama, dół, grób’, strus. яма ‘jama’, ros. яма ‘jama, dół, loch’, ukr. яма ‘ts.’, dawne ‘szyb do wydobywania ropy naftowej’, brus. яма ‘jama, dół, loch’, scs. яма ‘jama’, bułg. яма ‘jama, nora; rów, ściek, rynsztok; lej; grób’, mac. *jama* ‘jama; szyb górniczy’, chorw./serb. *jāma* ‘znaczne wgłębienie w ziemi, jama; głębokie zagłębienie na terenie krasowym; szyb górniczy’, słoweń. *jāma* ‘zagłębienie, jama, loch’. Wyraz pokrewny z gr. δι-αμάω ‘wykopuję’, ἀμη ‘łopata, motyka’, ἀμάρα ‘rów; ściek; brózda’. Psł. **jama* to zapewne derywat z sufiksem *-ā od pie. pierwiastka *iām- / *iām- ‘kopać, ryc’, pierwotne znaczenie rzeczownika ‘to, co jest wykopane’ (ESUM t. 6: 546).

***kolńсь** ‘stromie wzniesienie’. Płdśl.: mac. *кланець* ‘wąskie przejście między górami; wąwóz’, chorw./serb. *klánac* ‘wąskie przejście, przesmyk; wąwóz, jar’, dial. czak. *klānāc* też ‘część terenu wznosząca się pochyło; wąska droga na zboczu góry; wąska uliczka, ścieżka; przejście między dwoma domami’, kajk. *kl’anec* / *kl’anjec* ‘droga głęboko wykuta (np. w skale), droga na zboczu góry; zapadlina na ścieżce lub w terenie’, słoweń. *klanec* ‘stroma góra; stroma droga zwłaszcza górską, przez wąwóz’, dial. ‘wąwóz, przełęcz; wiejska uliczka; struga’. Zapewne pokrewne z lit. *kálnas* ‘wzniesienie, góra’, łot. *kalns* ‘ts.’, łac. *collis* ‘wzgórek, wzniesienie’, gr. *κολώνη* ‘wzgórze, pagórek; mogiła, kurhan’. Zatem pśł. **kolńсь* to derywat (przypuszczalnie deminutivum) z sufiksem *-*ьсь* od pie. **kol-n-* ‘wzniesienie’, które od pie. **kel-* ‘wnosić się’ (ERHJ 444).

***luża** ‘błotniste miejsce, zagłębienie, dół z błotnistą wodą, kałuża’. Ogśł.: pol. dial. *luża* ‘jama, kotlina zalana wodą; kałuża’, czes. *louže* / *louž* f. ‘niewielkie zagłębienie z błotnistą wodą, kałuża’, dial. *luža* / *luža* ‘zbiornik, do którego spływa deszczówka, gnojówka’, *louš* ‘kałuża’, stczes. *lůžě* ‘kałuża; bagno’, dłuż. *luža* ‘kałuża’, *luž* f. ‘woda z kałuży, deszczówka; deszczowa pogoda’, głuż. *luža* ‘kałuża’, strus. *лужа* ‘kałuża; bagno’, ros. *лу́жа* ‘kałuża’, dial. ‘jezioro, jezioro; zatoka rzeki’, *лу́жи* pl. ‘miejsce błotniste’, ukr. *лу́жа* ‘kałuża’, brus. dial. *лу́жа* ‘ts.’, stbułg. *лужа* ‘bagno; jezioro’, chorw. dawne i dial. *lůža* ‘kałuża; miejsce błotniste, trzęsawisko’, słoweń. *luža* ‘kałuża’. Pokrewne z lit. *lūgas* ‘wglębione miejsce zalewane przez rzekę, błotnista, grząska odnoga rzeki; błoto, grzęzawisko; kałuża; sadzawka, staw’, *liūgas* ‘błoto, bajoro, kałuża; grzęzawisko’, łot. *luga* ‘warstwa roślin pokrywających jezioro; lepka masa’, *luga* ‘galaretowata masa’, zapewne też ilir. *lugas* m. lub *luga* f. ‘mokradło, bagno’. Pśł. **luža* kontynuuje prapostać **loug-īā*, derywat z sufiksem *-*īā*, rdzenne **loug-* od pie. **leug-* ‘ciemny, czarniawy’ > ‘teren podmokły, mokradło, bagno’ (Sławski SE t. 5: 377–378).

***molka** ‘teren pokryty płytką wodą, podmokły, mokradło’. Ogśł.: czes. *mláka* ‘kałuża’, słowac. *mláka* ‘ts.’ (stąd zapożyczone pol. dial. pld. *mlaka* ‘bagno, woda na łące, miejsce podmokłe, czasem porosłe trawą; mokra pogoda’; na istnienie pol. **młoka* wskazuje derywat *młokita* / *młokicina* ‘wierzba rosnąca na mokradłach’), brus. dial. *мóлока* ‘grząskie miejsce na błoni, na błotach; topiel, trzęsawisko’, bułg. *млака* ‘błotniste miejsce’, mac. *млака* ‘błoto’, chorw./serb. *mlāka* ‘podmokły, grząski grunt, mokradło, moczar’, dial. czak. *mlāka* ‘woda po deszczu pozostająca na powierzchni ziemi’, kajk. *ml’aka* (dawne też *młaka*) ‘mały rów z wodą’ (dial. też *mlākva* ‘kałuża’), słoweń. *mlāka* ‘kałuża’. Pokrewne z lit. *mālkas* ‘łyk, haust’, łot. *mālks* / *mālka* ‘łyk’, por. też goc. *milhma-* ‘chmura’. Derywat od pie. **melk-* ‘być mokrym, wilgotnym’, etymologiczne znaczenie ‘mokre, wilgotne miejsce’ (ESSJa t. 19: 187–189).

***moře** ‘wielki naturalny zbiornik wodny, część oceanu’. Ogsł. w tym znaczeniu: pol. *morze* (stpol. też ‘mniejszy naturalny zbiornik wodny, jezioro’), czes. *moře*, słowac. *more*, dłuż., głuż. *morjo*, ros. *мо́ре*, ukr. *мо́ре*. brus. *mópa* n., scs. *mope* / *мопје*, bułg. *морѣ*, mac. *mope*, chorw./serb. *mòre* (chorw. dial. kajk. *morje*), słoweń. *môrje*. Pokrewne z lit. *mārios*, *mārės* pl. ‘zalew’, dial. ‘morze’, łot. *mare* / *maŗa* ‘zalew’, stpr. *mary* ‘ts.’, goc. *marei* ‘morze’, łac. *mare* ‘ts.’. Wyrazy te kontynuują pie. **mari* ‘morze, stojąca woda’, które we wczesnym zapewne psł. zostało rozszerzone o sufiks **-o-*: **māri-o-* > **mārjo-* > **moře*, rzeczownik przeszedł zatem do tematów na *-jo-* (Vasmer ES t. 2: 654–655).

***mulb** / ***mulb** ‘rozmiękła ziemia, naniesione błoto, namuł, szlam’. Ogsł., w części języków kontynuowana jest prapostać **mulb*, w innych **mulb* a w niektórych obie prapostaci: pol. *mul* ‘grząski osad na dnie i brzegach wód, błoto, szlam’, kasz. *mul* ‘muł, szlam’, czes. dial. *mul* ‘muł; woda deszczowa’, słowac. *múl* ‘muł, szlam’, dłuż. *mul* ‘ts.’, ros. dial. *мул* ‘ts.’, *муль* ‘brudna, mętna woda’, ukr. *мул* ‘namuł, szlam’, dial. *муль* / *мула* ‘osady naniesione podczas wiosennego roztopu’, brus. *mul* ‘muł, szlam’, cs. *муль* ‘błoto, namuł, drobne kamienie i piasek naniesione przez wodę’, mac. dial. *mul* ‘rozmiękła ziemia, błoto’, chorw./serb. *múlј* (dial. kajk. *m’ul*) ‘muł, szlam, błoto’, słoweń. *múlј* ‘ts.’. Derywaty z sufiksami **-lb* i **-lb* od pie. **meu(ə)-* / **mū-* ‘wilgotny, mokry’, pierwotne znaczenie zapewne ‘mokra, nasiąknięta wilgocią ziemia’ (ESUM t. 3: 532, Boryś SE 342).

***ostrovъ** ‘wyspa na rzece’. Ogsł.: pol. *ostrów* ‘wyspa’, dawne i dial. ‘kawałek pola między łąkami a rowami’, ‘kępa porośnięta roślinnością’, dial. też ‘coś w terenie otoczone czymś innym’, ‘przestrzeń lasu z sześćdziesięcioma barciami’, kasz. *ostròv* ‘wyspa na rzece lub jeziorze; półwysep’, ‘wzniesienie na polu lub łące; uprawny kawałek pola wśród łąk; łąka nad rzeką; krzaki i zarośla na łące’, czes. *ostrov* ‘wyspa; miejsce lub okolica różniące się od otoczenia’, słowac. *ostrov* ‘wyspa’, dłuż. *wótšov* ‘rzeczna wyspa, wzniesienie w kształcie wyspy’, głuż. *wotrow* ‘wyspa’, połab. toponim *Vāstriuv*, ros. *о́стров* ‘wyspa’, dial. ‘wzniesienie na bagnie; kawałek lasu (np. wśród bagien); kępa drzew, miejsce porośnięte dzikim lasem, wysoką trawą’, ukr. *о́стрів* ‘wyspa’, brus. *о́стрвай* ‘ts.’, scs. *островъ* ‘ts.’; strumień’, bułg. *о́стров* ‘wyspa’, mac. *ocmpov* ‘ts.’; miejsce lub okolica różniące się od otoczenia’, słoweń. *ostròv* ‘wyspa’, por. serb. *òstrvo* ‘ts.’. Deverbativum z prefiksem **o(b)-* od pie. **sreu-* ‘płynąć, ciec’, etymologiczne znaczenie ‘to, co jest opływane’, zatem pierwotnie wyraz oznaczał zapewne tylko wyspę na rzece (Vasmer ES t. 3: 165–166).

***pěsъkъ** ‘luźna skała osadowa złożona z drobnych ziaren, piach’. W tym znaczeniu ogsł.: pol. *piasek*, kasz. *pâsk*, czes. *písek*, stczes. *piesek*, słowac. *piesok*, dłuż. i głuż. *pěsk*, strus. *пѣсѣкъ*, ros. *песок*, ukr. *нісок*, brus. *пясок*, scs. *пѣсѣкъ*, bułg. *пясък*, mac. *песок*, chorw./serb. *pjěsak*, słoweń. *pěsek*. Wyraz

pokrewny ze stind. *pāmsú-* / *pāmsuká-* ‘piasek, pył’, awest. *pąsu-* ‘ts.’, derywat z sufiksem **-ko-* > **-k-* od pie. **pēs-u-* ‘pył, piasek’ (Bezłaj ES t. 3: 28).

***pyło**, **pylese* ‘głębia, głębina, głębokie miejsce w rzece, potoku, jeziorze, na bagnie’. Ogsł. (ale szczątkowo zachowane w pldsl.): pol. dawne *pło* ‘jakaś przestrzeń wodna’ (XVI w., Brückner SE 421, prawdopodobnie ‘trzęsawisko’), ‘błoto, trzęsawisko bezdenne’, ‘kępka na trzęsawisku, na bagnie, pokryta mchem’, dial. *peł*, *pla*, pl. *pli* ‘bagnó, trzęsawisko’, *pło* ‘głębokie bagno; z wodnej roślinności kożuch na powierzchni jezior i stawów’, *płos* / *płoso* ‘kałuża wody, rozmiękły, topniejący śnieg; popękany lód na rzece; głębokie miejsce w rzece, w potoku’, kasz. archaiczne *peł*, *pla* ‘bagnó, trzęsawisko, błoto’, dłuż. *płoso* ‘głębia’, czes. *pleso* ‘jezioro bezodpływowe, zwłaszcza górskie’, dial. ‘toń, głębokie miejsce w potoku, w rzece’, słowac. *pleso* ‘jezioro bezodpływowe pochodzenia lodowcowego, jezioro górskie’, dial. ‘stojąca woda, kałuża’, ros. *плѣс* ‘szeroka wodna przestrzeń między wyspami’, dial. *плѣсо* ‘szeroka część cieku rzeki; głębokie miejsce w rzece; zarośnięte lasem miejsce na bagnie’, por. chorw. toponim *Pleso*. Derywat utworzony jak psł. **kolo*, **kolese* ‘koło’, **slovo*, **slovese* ‘słowo’ od pie. **pīl-* (poświadczonego w psł. **pīl’nb* < **pīl-no-* ‘pełny, napełniony’, lit. *pilti*, *pilù* ‘sypać, lać, nalewać’, łot. *pilt*, *pilstu*, *pilu* ‘kapać, ciec, sączyć się kroplami’), należącego do pie. **ple-* ‘napełniać’. Pierwotne znaczenie zapewne ‘napełnienie’ > ‘coś napełnionej wodą’ (SP t. 2: 30).

***rěka** ‘masa wody płynącej w łóżysku (korycie), rzeka’. Ogsł. w tym samym znaczeniu: pol. *rzeka*, czes. *řeka*, słowac. *rieka*, dłuż. i głuź. *rěka*, strus. *рѣка*, ros. *пекá*, ukr. *пикá*, brus. *пакá*, scs. *рѣка*, bułg. *пекá*, mac. *пека*, chorw./serb. *rijeka*, słoweń. *rěka*. Kontynuuje pierwotną postać **roj-kā* z sufiksem **-kā* od pie. pierwiastka **(e)rej-* ‘płynąć, ciec’, etymologiczne znaczenie ‘to, co płynie, cieczę’ (Bezłaj ES t. 3: 168–169).

***struja** ‘nurt rzeki’. Wschł. i pldsl.: strus. *стрѹѣа* ‘fala, nurt’, ros. *стрѹѣа* ‘struga, nurt’, scs. *стрѹѣа* ‘nurt, prąd’, bułg. *стрѹѣа* ‘nurt’, mac. *стрѹѣа* ‘ts.’, chorw./serb. *strŭja* ‘główny nurt rzeki’, słoweń. *strŭja* ‘nurt rzeki; odnoga rzeki, kanał’. Derywat od pie. **sreu-* ‘płynąć, ciec’ z sufiksem **-iā* (Bezłaj ES t. 3: 335).

***timę**, **timene* ‘błoto, bagno’. Zachł., ale na pierwotnie ogsł. zasięg wskazują pochodne appellativa oraz hydronimy i toponimy: dłuż. *tyme*, *tymeńa* ‘moczar’, głuź. *tymjo*, *tymjenja* ‘ts.’, derywaty: pol. toponim i hydronimy (rzeka i strugi) *Tymianka*, czes. dial. *tymenec* / (*s*)*temenec* / *temánec* ‘błotniste źródło; kałuża’, strus. *тимѣно* / *тимѣниѣ* ‘szlam, muł, błoto’, ros. *тимѣниѣ* ‘błoto’, scs. *тимѣно* / *тимѣниѣ* ‘szlam, muł, błoto’. Zapewne derywat z sufiksem **-men-* od pie. **ti-* / **tī-* / **tāi-* ‘topić, topnieć, rozpuszczać, znikać’ (Vasmer ES t. 4: 58; SP t. 1: 126–127).

***tina** ‘rozmiękła ziemia, muł, szlam’. Ogsł.: czes. dawne *tina* ‘błoto, bagno’, strus. тина ‘błoto, bagno, szlam’, ros. *му́на* ‘szlam, muł; bagno’, ukr. *муна* ‘gatunek wodorostu’, brus. dial. *ціна* ‘bagno, szlam, muł’, *тыня* ‘gęste błotniste zarośla’, scs. тина ‘błoto, szlam’, bułg. *му́ня* ‘szlam, muł’, mac. dial. *муна* / *миња* ‘rozmiękłe, płynne błoto; błotniste, rozmiękłe moczary; muł’, serb. dial. *мунья* ‘muł rzeczny, szlam’. Prawdopodobnie derywat z sufiksem *-na od pie. *ti- / *tī- / *tāi- ‘topić, topnieć, rozpuszczać, znikać’ (Vasmer ES t. 4: 59, SP t. 1: 116). Możliwe jednak i inne objaśnienie: *tina z wcześniejszego *tim-na, czyli derywat od psł. *timę ‘bagno, błoto’ z sufiksem *-na (ESUM t. 5: 569).

5. Klasyczne prasłowiańskie innowacje leksykalne

Najliczniejszą grupę stanowią leksemy motywowane na gruncie słowiańskim, powstałe w epoce samodzielnego bytu języka prasłowiańskiego i zapewne w okresie podziału dialektalnego tego języka. Mamy tu zatem zarówno wyrazy o zasięgu ogólnosłowiańskim, jak i prasłowiańskie dialektyzmy.

***bolnъje** ‘obszerne tereny równinne pokryte trawą’. Ogsł. (ale w pldsl. prawie niepoświadczone): pol. *blonie* ‘duża przestrzeń, równina pokryta trawą, duże pastwisko, łąka’, stczes. *bláni* ‘murawa, pastwisko’, dluž. *blomje*, *blomwina* ‘równina pokryta murawą, łąka, pastwisko’, połab. *blānē* ‘łąka’, strus. болоніє ‘nizinna łąka nad rzeką’, ros. dawne болонье ‘otwarta przestrzeń podmiejska, pastwisko podmiejskie; najbliższa okolica miasta, przedmieście; łąka nadrzeczna zatapiana w czasie rozlewów; nizina’, dial. ‘nizinna łąka nad rzeką, jeziorem; pastwisko’, ukr. dial. болоння ‘nizinna łąka, pastwisko’, болонь ‘równina, stok’, brus. dial. балонне ‘bagno, nizina; brzeg lasu’, балоння ‘zalewana łąka’; por. chorw. toponim *Blanje*. Collectivum z sufiksem *-ъje od psł. *bolnъ ‘teren podmokły lub zalewany wodą, zarośnięty trawą’ (SP t. 1: 308–309).

***bolto** ‘rozmokła ziemia, błoto; teren grząski, mulisty, bagienny, moczar’. Ogsł.: pol. *bloto* ‘rozmokła ziemia; bagno, mokradło, bajoro’, kasz. *bloto* ‘torfowisko, miejsce po wykopanym torfie, bagno, trzęsawisko’, czes. *bláto* ‘rozmokła ziemia’, słowac. *blato* ‘rozmokła ziemia’, dluž. *bloto* ‘ts.’; moczar, bagno; błotnisty las, wilgotne zarośla’, głuż. *blóto* ‘rozmokła ziemia; bagno, moczar; muł’, strus. болото ‘bagno, moczar’, ros. болото ‘ts.’, dial. też ‘kałuża; jezioro; las; trawa i siano z podmokłych łąk’, ukr. болото ‘bagno, moczar’, dial. ‘rozmokła ziemia’, brus. балóма ‘rozmokła ziemia; bagno, moczar, trzęsawisko’, scs. блато ‘bagno, moczar’, bułg. блáто ‘ts.’, mac. блато ‘ts.’, chorw./serb. bláto ‘rozmokła ziemia; bagno, moczar’, dial. (w Czarnogórze) ‘błotniste, grząskie jezoro’, słoweń. bláto ‘rozmokła ziemia; bagno, moczar’.

Substantywowizowane neutrum przymiotnika **boltъ* (którego kontynuantem jest zapewne ukr. dial. *болоту́* ‘blotnisty’) lub od jego bsl. poprzednika **baltas* ‘biały’ (por. lit. *báltas* ‘biały’, łot. *balts* ‘ts.’). Rzeczownik zapewne oznaczał pierwotnie ‘biały, białawy teren, biaława ziemia’, co było chyba związane z barwą terenów bagiennych, często porośniętych rośliną welnianką, pokrytych jej białymi, puszystymi główkami nasiennymi (SP t. 1: 311–312).

***brodъ** ‘miejsce przeprawy przez wodę’. Ogsł.: pol. *bród* ‘płytkie miejsce rzeki, jeziora, przez które można się przeprawić na drugi brzeg’, stpol. też ‘miejsce w rzece przysposobione do łowienia ryb’, dawne ‘nurt, prąd, głęb wody’, kasz. *bród* ‘bród’, czes. *brod* ‘ts.’; miejsce, gdzie się pławi lub poi bydło’, słowac. *brod* ‘bród’, dłuż. *brod* ‘ts.’, głuź. *bród* ‘ts.’, strus. *бродъ* ‘ts.’, ros. *брод* ‘ts.’, dial. też ‘przejście przez błotniste miejsce; ścieżka; wydeptana lub wykoszona w trawie, w zbożu ścieżka’, ukr. *брі́д* ‘bród’, dial. ‘potok, strumyk’, *брод* ‘nizina na brzegu rzeki’, brus. *брод* ‘bród; ślad w trawie’, cs. *бродъ* ‘bród’, bułg. i mac. *брод* ‘ts.’, chorw./serb. *bród* dawne ‘bród’ (dziś ‘statek, okręt’), dial. ‘płytkie miejsce na rzece, gdzie poi się bydło; miejsce w jeziorze, gdzie łowi się ryby’, słoweń. *bród* ‘bród, przeprawa’ (też ‘prom, czółno’), dawne ‘przystań, port’. Deverbativum od psł. **brestī*, **brōdō* ‘brnąć, iść grzęznąć przez wodę, przez teren bagnisty’, pierwotne znaczenie ‘miejsce w wodzie, bagnie, przez które się brnie’ (SP t. 1: 383).

***cěsta** ‘droga wytrzebiona, powstała po oczyszczeniu np. z drzew, zarośli’. Zachsł. i pldsl.: czes. *cesta*, stczes. *cěsta* / *ciesta* ‘droga; podróż’, słowac. *cesta* ‘ts.’, cs. *у́лица* ‘ulica; dom’ (rus.-cs. ‘droga, ulica’), śrbułg. *у́лица* ‘droga, ulica’, chorw./serb. *cěsta* ‘droga, gościniec, szosa’, dial. czak. *cestà* ‘droga między miejscowościami’, słoweń. *cěsta* ‘droga’. Derywat dewerbalny od psł. **cěstīti*, **cěstō* ‘robić czystym, oczyszczać’ (SP t. 2: 83).

***dorga** ‘wyżłobienie, wgłębienie, rowek, podłużny ślad wryty w ziemi, bruzda wymyta przez wodę, wydeptany pas ziemi służący do chodzenia, do jazdy, droga, ścieżka’. Ogsł.: pol. *droga* ‘wydzielony pas ziemi przystosowany do komunikacji; szlak komunikacyjny; trasa, odcinek trasy; podróż’, kasz. *droga* ‘droga’ i bez metatezy *darga* ‘wał usypany na moczarach’, czes. *dráha* ‘droga; szlak komunikacyjny; tor; orbita’, też *draha* ‘szeroka droga polna, wygon; kawałek ziemi leżącej odłogiem; pastwisko’, słowac. *dráha* ‘tor; orbita; kolej’, dłuż. *droga* ‘droga, gościniec, ulica; szlak, trasa’, głuź. *droha* / *dróha* ‘ts.’, strus. *до́рога* ‘droga, gościniec, ścieżka; miejsce przejazdu, przejścia; kierunek ruchu, ruch; podróż, wędrówka’, ros. *до́ро́га* ‘droga’, dial. też ‘ścieżka; ulica; suche koryto rzeki’, ukr. *до́ро́га* ‘droga’, brus. *до́ро́га* ‘ts.’, cs. *до́рага* ‘dolina’, bułg. dial. *до́рага* ‘stroma droga prowadząca w dół’, mac. dial. *до́рага* ‘dolina górська, wąwóz’, chorw./serb. *dràga* ‘mała zatoka morska; dolinka’, dial. też ‘wąwóz, kotlina’, słoweń. *dràga* ‘bruzda, rowek (np. do odprowadzania wody), młynówka; płytki wąwóz, parów, dolinka, kotlinka; zatoka wrzynająca się

w łąd'. Deverbativum od psł. **dǫgati* 'ciągnąć, targać, rwać, drzeć, trzeć', pierwotne znaczenie 'to, co jest rezultatem ciągnięcia, rwania, darcia, tarcia' (SP t. 4: 113–115).

***dǫbrova / *dǫbrava** 'las dębowy, las liściasty z przewagą dębów'. Ogsł.: pol. *dąbrowa* 'las dębowy', stpol. 'niezagospodarowany las liściasty lub zarośla z przewagą dębów', dial. (też *dębrowa*) 'las dębowy, stary las dębowy, jakkolwiek las liściasty', słowac. *dúbrova* 'dębowy drzewostan', ros. *дубрѡва* 'las liściasty; zagajnik z jednego rodzaju drzew liściastych', dial. 'gęsty las liściasty; knieja, matecznik', ukr. dial. *дубрѡва* 'las liściasty, przwaznie dębowy; gęstwina, zarośle', brus. *дубрѡва* 'las liściasty, zwykle z drzewami jednego gatunku', dial. 'las dębowy; las mieszany liściasty i iglasty', scs. *дѣбровѧ* 'las'. Dobrze poświadczony także wariant **dǫbrava*: czes. *doubrava* 'las dębowy', stczes. *dúbrava* też 'każdy las, gaj', słowac. *dúbrava* 'las dębowy', dłuż. i głuż. *dubrawa* 'ts.', strus. *дубрава* 'drzewa; las liściasty; każdy las', ros. *дубрѡва* 'las liściasty', dial. 'gęstwina leśna', ukr. i brus. toponimy *Дубрѡва*, scs. *дѣбровѧ* 'las liściasty', bułg. *дѣбрѡва* 'młody las; gęsty, niewycinany las', dial. *дубрѡва* 'rozpadlina w cienistym miejscu pokrytym lasem', mac. *дабѡва* 'gaj, zagajnik'. Substantywowizowane formy żeńskie psł. przymiotników **dǫbrovъ* 'dębowy' i zapewne synonimicznego (jednak nie zaświadczonego) **dǫbravъ*, oba od psł. **dǫbrъ* 'dąb' (SP t. 4: 181–183).

***dręgy, *dręgye** 'grząski teren, trzęsawisko'. Wschł.: ros. dial. *дрѣгѡ / дрѣгѡ* 'grzęzawisko, bagno', ukr. *драгѡ* 'ts.', dial. *дрѣгѡ* także 'przerębla na rzece do czerpania wody', brus. dial. *драгѡ / дрѣгѡ* 'grzęzawisko, topiel'. Derywat od psł. czasownika **dręgati, *dręgajō* 'trząść, potrząsać' z sufiksem **-y, *-ъv-*, nomen actionis z pierwotnym znaczeniem 'to, co się trzęsie', co potwierdza również ros. dial. *дрѣгѡ* 'galareta mięsna' (SP t. 4: 222).

***ěskyňi** 'naturalne wydrążenie w skale, jaskinia, pieczara, grot'. Płnsł. w tym znaczeniu: pol. *jaskinia*, stpol. *jaskini*, czes. *jeskyně*, słowac. *jaskyňa*, ukr. *яскі́ня*, brus. dial. *яскі́ня*. Derywat z sufiksem **-yňi* od psł. **ěskъ* 'otwór, wgłębienie, dół, wydrążenie, coś wydrążonego' (SP t. 6: 142).

***gajъ** 'wyodrębniony, chroniony, ogrodzony niewielki las, będący miejscem pogańskiego kultu'. Ogsł.: pol. *gaj* 'niewielki las', stpol. też 'ścięte krzaki, gałęzie, chrust' (obecnie przestarzałe 'zielone liście, gałęzie, zieleń'), w XVI w. także 'miejsce kultu pogańskiego', dial. (również *gāj*) 'część lasu ograniczonego przesiekami; zagajnik', czes. *háj* 'gaj, lasek, zazwyczaj liściasty', stczes. także 'zagajnik, zarośla', słowac. *háj* 'mały, młody lasek, zagajnik', dial. 'starannie utrzymywany las; zarośla, krzewy, dłuż. *gaj* 'mały, młody las, zagajnik; zarośla; rezerwat zagrodzony w lesie', głuż. *haj* 'lasek, zagajnik', dawne 'rezerwat, rewir leśny', strus. *гаи* 'las, lasek, zagajnik', ros. *гаи* 'lasek, niewielki zagajnik', dial. 'niewielki, gęsty lub młody las liściasty; las dębowy;

las rosnący na nizinie, na błotnistym miejscu; zagajnik, zarośla, krzewy’, ukr. *zau* ‘niewielki las (zwłaszcza liściasty); zagajnik, zarośla’, dial. ‘las między polami, laszek nad rzeką, w dolinie; młody, posadzony laszek’, brus. *zau* ‘niewielki las (zwłaszcza liściasty); zagajnik’, dial. ‘las w ogóle; stary, wielki, głuchy las; młody las; laszek na błotach; kępa drzew’, bułg. dial. *zau* ‘część roli’, chorw./serb. *gāj* ‘laszek zasadzony i pielęgnowany przez ludzi; ogrodzony, zagrodzony kawałek lasu’, dawne i dial. też ‘zagajnik, zarośla, krzewy’, słoweń. *gāj* ‘młody, starannie utrzymany las; rzadki, pielęgnowany las’, dial. ‘kawałek pastwiska zachowywany do obchodów Zielonych Świątek’. Deverbativum od psł. **gajiti* ‘powodować, by coś żyło, rozwijało się, rosło’ > ‘pielęgnować, doglądać’, pierwotne znaczenie ‘las pielęgnowany, chroniony (z powodu przeznaczenia kultowego)’ (SP t. 7: 27–29).

***galb** f. ‘puste, gołe miejsce pozbawione roślinności’. Wschł. gwarowe: ros. dial. *zalb* ‘bezleśne miejsce, polana’, ukr. dial. *zalb* ‘gołe, bezleśne miejsce; podwyższone miejsce’, brus. dial. *zalb* ‘bezleśna przestrzeń; polana’. Pierwotne abstractum z sufiksem **-b* od psł. przymiotnika **galb* ‘goły, pusty’. Tamże bliski synonimiczny wariant **gal’a* (< **gal-ja*) z sufiksem **-ja*: ros. dial. *zäl’a* ‘bezleśne miejsce, polana; leśne błoto pokryte mchem; pole na skraju lasu’, ukr. dial. *zäl’a* ‘połonina’, brus. dial. *zäl’a* ‘miejsce w lesie pozbawione roślinności; niezarośnięte miejsce na bagnie; leśna polana; odkryte miejsce w terenie’. W takich znaczeniach również substantywizowane przymiotniki **galb* (ros. dial. *zalb* ‘miejsce bez roślinności’, ukr. dial. *zalb* ‘polana’, brus. dial. *zalb* ‘ts.’) i **galo* (ukr. dial. *zälo* ‘miejsce pozbawione roślinności; okrągła polana; miejsce na jeziorze nie zarośnięte wodorostami; leśne jezioro’, brus. dial. *zäl’a* ‘pozbawiona roślinności, goła przestrzeń; polana; leśna przecinka’), (SP t. 7: 37, 40, 41). Prasłowiańska geneza tych wyrazów jednak niepewna.

***glib** ‘błoto, bagno, trzęsawisko’. Płdśl.: bułg. dial. *zlib* ‘teren podmokły, bagno, moczar, trzęsawisko; lepkie błoto, przyklejające się do butów, utrudniające chodzenie’, mac. *zlib* ‘błoto’, dial. ‘namul rzeczny, w którym grzęzną nogi’, chorw./serb. *glib* ‘błoto, mul, szlam; głębia wodna, odmęt’, słoweń. *glib* ‘błoto; mul’. Deverbativum od psł. **gliviti* ‘chodzić po czymś lepkim, zapadać się’. Geneza psł. tego dialektyzmu niepewna (SP t. 7: 103).

***granica** ‘pas ziemi, linia, miedza oddzielająca sąsiadujące tereny’. Ogśl.: pol. *granica* ‘linia zamykająca lub oddzielająca określony teren’, kasz. *grāńca* / *granca* ‘granica, miedza’, czes. *hranice* (dial. też *hrańica*) ‘granica; stos, kupa drewna’, słowac. *hranica* ‘ts.’, dłuż. *granica* ‘granica, miedza’, głuż. *hranica* ‘ts.’, strus. *граница* ‘granica; znak wryty na jakiejś powierzchni’, ros. *граница* ‘granica’, ukr. *граница* ‘ts.’, brus. *граница* ‘ts.’, dial. też ‘droga polna; wąska przecinka leśna’, bułg. *граница* ‘granica’, mac. *граница* ‘ts.’, chorw./serb. *grāńca* ‘ts.’, słoweń. *grāńica* ‘ts.’. Derywat z sufiksem **-ica* od psł. **granb* / **grana* ‘ostra krawędź, kant, koniec czegoś’, może także ‘znak

graniczny, np. kopiec lub specjalne nacięcie na granicznym drzewie' (SP t. 8: 188–190).

***groby** 'wygrzebana jama, dół'. Ogsł.: pol. *grób* 'dół w ziemi, miejsce pochówku zmarłego; kopiec wniesiony na tym miejscu, grobowiec', dawne 'miejsce do ukrycia czegoś, schowek', kasz. *grób* 'miejsce na polu nie obsiane przez niedopatrzenie', czes. *hrob* 'grób; kopiec na grobie', słowac. *hrob* 'grób', dial. 'kupa ziemi, kamieni; dół na przechowywanie ziemniaków', dluž. *grob* 'rów', strus. *гробъ* 'grób, grobowiec', ros. *гроб* 'trumna', przestarzałe 'grób, grobowiec', ukr. *гриб* 'grób; trumna', brus. dial. *гроб* 'trumna', dawne 'grób, grobowiec; cmentarz', scs. *гробъ* 'grób, grobowiec; nagrobek', cs. też 'jama, dół', bułg. *гроб* 'grób', mac. *гроб* 'ts.', chorw./serb. *gròb* 'ts.', słowen. *gròb* 'ts.'. Deverbativum od psł. **gre(b)ti*, **grebъ* 'grzebać, rozgarniać wierzchnią warstwę ziemi' (SP t. 8: 220–221).

***grob'a** 'wykop, rów; nasyp, kopiec'. Ogsł.: pol. *grobła* (stpol. też *grobja*) 'nasyp wzdłuż lub poprzek rzeki, stawu; wał, tama; szaniec', dial. 'jakikolwiek nasyp; zaspą śnieżną; kretowisko; wał wymłóconego zboża', stczes. *hróbě* 'kupa, stos; kopiec, wzgórek', słowac. *hrobľa* 'stos ziemi lub kamieni', stczes. *hróbě* 'kupa, stos; kopiec, wzgórek; kurhan, grób', słowac. *hrobľa* 'stos ziemi lub kamieni; kopiec do składowania ziemniaków', przestarzałe 'grób', dial. 'wykop przy dodze', dluž. *grobła* 'rów; kanał', strus. *гробля* 'rów, fosa; wał, nasyp; zapora, tama; grób', ros. dial. *гроблѣ* f. 'grobła', stukr. *гробля* 'fosa; grób', ukr. dial. *гробля* 'grobła; nasyp ziemi; droga; zaspą śnieżną', chorw. dial. czak. *gròbļa* 'kupa, stos', *gròbja* 'nawieziony stos kamieni', kajk. *gr'omlja* 'kupa kamieni; ziemia porośnięta krzakami', słowen. *gròblja* 'stos kamieni'. Z wcześniejszej prapostaci **grob-ja*, nomen actionis z sufiksem **-ja* i regularną alternacją rdzennego **e > *o* od psł. **grebti*, **grebъ* 'grzebać, rozgarniać wierzchnią warstwę ziemi', pierwotne znaczenie 'grzebanie w ziemi, rozgarnianie ziemi', wtórnie skonkretyzowane w 'wygrzebany dół, wykop' i 'powstająca przy wykopie kupa ziemi, nasyp' (SP t. 8: 222).

***jъzrojъ** 'źródło'. Płnśl.: pol. *zdrój* 'źródło; miejscowość kuracyjna mająca źródła wód leczniczych', kasz. *zdrój* 'zdrój, źródło; wir wodny w jeziorze' (też 'ropa gromadząca się w ranach; pot'), czes. *zdroj* 'źródło, krynica', słowac. *zdroj* 'źródło', por. strus. *изрои* 'wytrysk nasienia', ale też w ros. bylinach hydronim *Изрои-пека* (ukr. *зрои*, dial. *зриі* 'ruczaj, potok', stbrus. *зрои* 'źródło' uznawane za zapożyczenia z polskiego). Deverbativum od psł. prefigowanego **jъz-rinōti* 'wypłynąć', etymologiczne znaczenie 'wypływanie, to, co wypływa' (ESSJa t. 9: 69–70; Boryś SE 736).

***jъzърь** 'mielizna, ławica, łącha'. Zachsl. i pldsl.: stpol. *isep* / *ispa* 'wyspa', pol. dial. *ispa* 'ts.', stczes. *jesep* 'piaszczysta ławica, łącha', czes. *jesep* / *jěspa* 'ts.', scs. *исъпъ* 'mielizna'. Deverbativum od tematu praesentis psł. prefigowanego

**jъz-suti*, **jъz-sъpъ* ‘wysypać’, etymologiczne znaczenie ‘to, co wysypane, wystaje nad poziom wody’ (Bąk 1965; ESSJa t. 9: 75–76).

***jъztoкъ** ‘wypływ rzeki, źródło’. Ogśł.: pol. dawne *stok* ‘strumień, potok; źródło’, dial. też ‘zbiornik wody; koryto do pojenia bydła’, czes. *stok* ‘spływ dwu rzek’, słowac. *stok* ‘spływ’, strus. *истокъ* ‘źródło, potok, strumień’, ros. *истокъ* ‘źródło; początek’, dial. ‘niewielka rzeka; leśny strumień’, stukr. *истокъ* ‘źródło’, cs. *истокъ* ‘rzeczny ciek’, bułg. *úcmok* ‘źródło’, mac. *уcmок* ‘źródło, źródłowa część rzeki, potoku’, chorw./serb. *îstok* ‘źródło, zdroj’, słoweń. *istòk* ‘źródło; ujście rzeki’. Deverbativum od psł. prefigowanego **jъz-tekti*, **jъz-tekъ* ‘wyciec, wypłynąć’, etymologiczne znaczenie ‘wyciekanie, wypływanie, to, co skądś wycieka, wypływa’ (ESSJa t. 9: 79–80).

***jъzvogъ** ‘źródło’. Ogśł.: pol. dial. *zwór* ‘suche koryto potoku między górami w Karpatach’, słowac. *izvor* ‘źródło’, strus. *изворъ* ‘źródło, krynica’, ros. dial. *изворъ* ‘ceber’ (też hydronim *Изворъ*), stukr. *изворъ* ‘źródło’, ukr. *звир*, *звópy* / *извир*, *извópy* ‘parów, wąwóz, jar’, dial. *звир* ‘przepaść; wodospad; potok; gęstwina’, *jézwir* ‘głęboki wąwóz’, *извóп* ‘wpływ do zbiornika wodnego’, cs. *изворъ* ‘źródło’, bułg. *úзвор* ‘ts.’, mac. *извор* ‘ts.’, chorw./serb. *izvor*, dial. *zvîr* ‘ts.’, słoweń. *izvôr* ‘ts.’. Deverbativum od psł. prefigowanego **jъz-vbrěti*, **jъz-vbrъ* ‘zawrzeć, zagotować się’, pierwotne znaczenie zapewne ‘źródło z silnie wypływającą, tryskającą, bulgoczącą wodą, jakby wrzała’ (ESSJa t. 9: 100–101).

***kaluga** / ***kaľuga** ‘błotniste miejsce, zagłębienie z błotnistą wodą’. Ogśł.: pol. dawne i dial. *kaluga* (dial. też *kaluga*) ‘kałuża’, kasz. *kaluga* / *kalëga* ‘kałuża na drodze’, czes. *kaluha* ‘nizina zalana wodą i błotem’, strus. *калуга* ‘błoto, trzęsawisko’, ros. dial. *каľýга* ‘błoto, mokradło; łąka pod wodą; kałuża na łące’, *калюга* ‘kałuża; jama z wodą; płytkie jeziorko’, ukr. dial. *калюга* ‘kałuża, błoto na drodze’, brus. *калюга* ‘kałuża, jama z wodą’, chorw./serb. *kàljuga* ‘rozmokła ziemia, błoto; kałuża’. Derywaty (zapewne augmentativa) od psł. **kaľ* ‘rozmokła ziemia, błoto, muł, szlam’ z sufiksami *-uga / *-juga (Sławski SE t. 2: 33, ESSJa t. 9: 125–126). Z tym ściśle związane synonimiczne psł. ***kaluža** / ***kaľuža**: pol. *kałuża* ‘płytkie zagłębienie z błotnistą wodą’, stpol. też ‘dół, rów błotnisty; ściek; mały stawek’, stpol. i dial. też *kałuż* f. ‘kałuża’, dial. również *kaluza* / *kalużà* ‘ts.’, czes. *kaluž* f. / *kaluže* (dial. *kaľuža*) ‘ts.’, słowac. *kaľuž* f. / *kaľuža* ‘brudna woda, kałuża’, ros. dial. *каľýжа* / *калюжа* ‘ts.’, ukr. *калюжа* ‘kałuża, błoto’, dial. *каľýжа* ‘błoto naniesione przez wodę; jama z deszczówką’, brus. dial. *каľýжа* / *калюжа* ‘kałuża’, chorw./serb. *kàluža* ‘śmietnisko’, *kàľuža* ‘kałuża, bajoro’, słoweń. *kaľuža* ‘kałuża’. Uznawane za derywat od psł. **kaľ* z sufiksami *-uža / *-juža (Sławski SE t. 2: 35–36, ESSJa t. 9: 126–127). Jednak takie sufiksy w wyrazach prasłowiańskich nie są poświadczone. Jest możliwe, że **kaluža* / **kaľuža*

to derywaty od **kaluga* / **kaľuga* z sufiksem **-ja* (funkcja tego sufiksu nie jest tu jasna).

***корьсь** ‘usypane wzniesienie, nasyp; wykopany dół’. Płnśl.: pol. *kopiec* ‘wzgórek, wzniesienie (zwykle sztucznie usypane); dół do przechowywania ziemniaków’, dial. ‘kupa kamieni jako granica własności, kamień graniczny; kretowisko, mrowisko; stos, kupa, kopa (np. siana)’, kasz. *kopc* ‘kamień graniczny; dół do przechowywania ziemniaków, brukwi itp.’, czes. *kopec* ‘pagórek, górką; bryła, gruda’, dial. ‘rów’, słowac. *kopec* ‘pagórek, górką; kupa (np. ziemi)’, dluž. *kopc* ‘kupa, kopiec’, strus. *копецъ* ‘znak graniczny’, ros. dial. *кónецъ* ‘ts.’; niewielki nasyp, pagórek; kurhan; studnia; dół na ziemniaki, buraki’, ukr. *конѣць* ‘kopiec graniczny’, dial. ‘pagórek; dół na ziemniaki’, brus. *канѣцъ* ‘usypana górką; kopiec graniczny; miejsce do przechowywania płodów, dół na ziemniaki’. Derywat (deminutivum z sufiksem **-ьць*) od psł. **kopъ* ‘kopanie’ (bułg. dawne *kon* ‘kopanie’, chorw. dial. czak. i kajk. *kóp* ‘okopywanie winorośli’, por. też z wtórnymi znaczeniami stczes. *kop* ‘pagórek’, ros. dial. *kon* ‘zagłębienie wykopane w ziemi; rodzaj stogu siana’, chorw. *kóp* ‘miejsce wydrążone kopaniem, rów, przekop, jama’, dial. kajk. też ‘szeroki przekop’). Podstawowe **kopъ* jest derywatem od psł. **kopati* ‘kopać’ (ESSJa t. 11: 38–40).

***котлина** ‘zagłębienie terenu (w kształcie kotła)’. Ogśł.: pol. *kotlina* ‘obniżenie terenu otoczone wzniesieniami, górami, wgłębiona dolina; małe zagłębienie, dołek, jama’, czes. *kotlina* ‘zagłębienie terenu, dół; dziupla; dolina, kotlina’, słowac. *kotlina* ‘zagłębienie terenu, kotlina’, głuż. *kótlina* ‘ts.’, ros. dial. *котліна* ‘ts.’; legowisko dzików, nora lisów’, ukr. dial. *котли́на* ‘zagłębienie terenu, kotlina górską’, mac. *котлина* ‘kotlina górską’, chorw./serb. *kòtlina* ‘ts.’, słoweń. *kotlina* ‘zagłębienie terenu; końcowa część nory borsuka’. Derywat z sufiksem **-ina* od psł. **kotъľ* ‘kocioł’ (Sławski SE t. 3: 13–14).

***кънѣја** ‘gęsty, dziki, trudny do przejścia las (zapewne z dużą ilością zwalonych pni)’. Ogśł., ale appellativum poświadczane w niewielu językach: pol. *knieja* ‘dziki, gęsty las’, dawne ‘wielki, gęsty las, schronienie zwierząt’, stpol. ‘pewna określona część lasu (np. do polowań)’, dial. *knieje* pl. też ‘doły na drodze na wiosnę wypełnione wodą’, kasz. *kńeja* / *kńeja* / *kneja* ‘krzaki, gęsty las’, ros. archaiczne *кнея* ‘las otoczony polami; gęste zarośla; rejon polowań’, brus. dial. *кнѣя* ‘leśna gęstwina, puszcza’, chorw. dial. kajk. *kneja* ‘las liściasty na podmokłym terenie’; na większy zasięg wyrazu wskazują nazwy własne w innych językach: czes. toponim *Knije*, stczes. *Kniejě*, ukr. hydronim *Кнія*, słoweń. toponim *Knej*, w XV w. *Kneja*. Derywat z sufiksem **-ѣја* od psł. **кънъ* ‘ścięty, zwalony pień drzewa’ (Sławski SE t. 2: 286–287; Boryś 2017: 106–108).

***лѡгъ** ‘łękowate wykrzywienie, obniżenie, zagłębienie terenu’. Ogśł. pol. *łęg* (często pl. *łęgi*) ‘podmokła łąka, najczęściej w dolinie rzeki lub strumienia,

często porośnięta krzewami lub wikliną; las liściasty w dolinie rzeki lub strumienia o bogatym poszyciu i bujnym runie’, dial. i stpol. *łqg* / *łęg* ‘łąka, pole, pastwisko, las, zagajnik, położone zwykle nad rzeką lub w dolinie, podmokłe lub zalewane wodą; bagno, mokradło, trzęsawisko’, kasz. *lōg* ‘łąka wśród pól’, czes. *luh* ‘podmokła łąka, nierzadko porośnięta drzewami liściastymi lub krzewami; nadrzeczny las liściasty’, stczes. ‘las, gaj; leśna łąka; dolina’, słowac. *luh* ‘wilgotny las nad wodą, na podmokłym terenie’, dłuż. *lug* ‘mokra łąka, bagno porośnięte trawą, trzęsawisko, bagnista dolina’, głuż. *luh* ‘bagno, trzęsawisko’, strus. *лыгъ* ‘las, dąbrowa; bagno; nizinny teren, łąka zalewana wodą’, ros. *луг* ‘łąka’, dial. ‘nizina nadrzeczna wystawiona na zalewy’, ukr. *луг* ‘łąka, pastwisko’, dawne ‘nizina porośnięta lasem’, dial. też ‘zarośla nad rzeką, brus. *луг* ‘łąka’, scs. *лѣгъ* ‘gaj, lassek’, bułg. *лъг* ‘lasek w środku podmokłej łąki’, dial. ‘łąka, pastwisko; zagajnik w dolinie’, mac. *лаг* ‘gaj, zagajnik’, chorw./serb. *lûg* ‘las’, dial. ‘teren porośnięty sitowiem’, słoweń. *lôg* ‘niski las, gaj; łąka nad wodą, łąka z rzadkimi drzewami’. Derywat (pierwotne nomen actionis wtórnie skonkretyzowane w nomen acti i następnie w nomen loci) od psł. **lēgti*, **lēgō* ‘giąć, wyginać, krzywić’. Pierwotne znaczenie ‘wygięcie, wykrzywienie’ (Sławski SE t. 5: 79–82, ESSJa t. 16: 139–141).

***moči**, **močъve* ‘mokradło’. Słabo poświadczone, wschł. i pldśl.: ukr. *мо́ча* ‘słota, błocko’, serb. *mòčva* ‘błotnisty teren’, słoweń. *móčve* pl. ‘błoto, topielisko, zabłocony teren’. Derywat od psł. **močiti* ‘powodować, że coś staje się mokre, moczyć’ z sufiksem **-i*, **-ъv-* będącym wariantem sufiksu **-y*, **-ъv-* po spółgłosce palatalnej, nomen acti z pierwotnym znaczeniem ‘rezultat zmoczenia, moknięcia’ (ESSJa t. 19: 85, rekonstruuje postać **močъva*). Od tego pochodne **močъvarъ* / **močъvara*: mac. dial. *мо́чаp* ‘mokradło’, *мо́чаpа* ‘mokre, błotniste miejsce’, chorw./serb. *mòčvar* f. / *mòčvara* ‘mokradło, bagno’, słoweń. *mòčvara* ‘ts.’, derywaty z sufiksami **-arъ* / **-ara* na wzór synonimicznych **močarъ* / **močara*.

***močarъ** ‘teren podmokły, mokradło’. Ogśl.: pol. *moczary* (dawne też *moczara*), zwykle *moczary* pl. ‘teren podmokły, mokradło, bagno’, słowac. *močiar* (dial. *močar*) ‘miejsce pokryte płytką, stojącą wodą i porośnięte roślinami wodnymi’, ukr. *мо́чаp* i *мо́чаpу* pl. ‘trzęsawisko, grzęzawisko’, mac. dial. *мо́чаp* ‘bajoro, błocko’, *мо́чаpа* ‘błoto’, chorw./serb. *mòčar* ‘mokradło, bagno’, dial. ‘wilgoć po deszczu’, słoweń. *močer* ‘mokradło’. Derywaty od psł. **močiti* ‘powodować, że coś staje się mokre, moczyć’ z sufiksami **-arъ* / **-ara* (wg Sławskiego SP t. 2: 24 sufiks **-ērъ*), (ESSJa t. 19: 74–75).

***mostъ** ‘kładka łącząca brzegi rzeki, jeziora, pomost na bagnie’. Ogśl. w tym znaczeniu: pol. *most*, czes. *most*, ros. *мост*, bułg. *мост*, chorw./serb. *môst*. Psł. **mostъ* < **mot-tъ* derywat z sufiksem **-tъ* od psł. **mesti*, **metō* ‘rzucać, ciskać’. Pierwotne znaczenie wyrazu ‘to, co rzucone (nad wodą, na bagno), co przerzucone (z jednego brzegu na drugi)’ (Boryś SE 337).

***nora** ‘jama, dziura w ziemi, zagłębienie’. Ogsł.: pol. *nora* (dawne też *nóra*) ‘jama w ziemi służąca zwierzęciu za kryjówkę’, dawne *nory* pl. ‘nurty, głębie’, czes. *nora* ‘nora, pieczara, rozpadlina skalna’, słowac. *nora* ‘nora’, ros. *но́ра* ‘nora, jama, dziura; podskórna rana, wrzód’, ukr. *но́ра* ‘nora, jama’, brus. *на́ра* ‘ts.’, słoweń. *nora* ‘jama, dół, dziura, zapadlina’. Deverbativum od psł. **nerti*, **nъrǫ* ‘zanurzyć się, zagłębić się’, pierwotne znaczenie ‘zagłębienie się (w ziemi, o zwierzętach)’ (Boryś SE 367).

***o(b)poka / *o(b)pǫka** ‘rodzaj skały wapiennej’. Ogsł., ale w jednych językach postaci z rdzennym **o*, w innych z **ǫ* lub **u*: pol. *opoka* ‘miękka skała wapienna; skała, kamień, podłoże skaliste’, kasz. *opoka* ‘skała, kamień; bagno, torfowisko (zwłaszcza w morzu)’, stczes. *opoka* ‘skała’, strus. *ono*ka ‘rodzaj gliny’, ros. *onóka* ‘osadowa skała wapienna zawierająca krzemionkę, margiel’, dial. ‘gлина do zalepiania szpar w izbie, do odlewów; miękka i krucha materia; szron na drzewach’, ukr. *onóka* ‘skała wapienna, margiel; kamień; grunt gliniasty lub wapienny’, brus. *anóka* ‘skała wapienna’, słoweń. *opôka* ‘łupkowaty margiel’; z rdzennym *-u-*: czes. *opuka* ‘kamień, margiel; kruszący się kamień, którego główny składnik stanowi glina; wapienny kamień powstały z osadzenia wapiennych cząstek w wodzie’, stczes. *opuka* ‘skała’, słowac. *opuka* ‘gliniasta i wapienna skała; wapień pomieszany z gliną i piaskiem’, ukr. *onýka* ‘skała, zwłaszcza wapienna’, chorw. dial. čak. *opûka* ‘cegła, dachówka’. Derywaty dewerbalne od psł. prefigowanych czasowników **ob-pokati* / **ob-pǫkati* (może też **ob-pukati*) ‘popękać (dokoła, ze wszystkich stron, na całej powierzchni), rozpadać się na kawałki’. Pierwotne znaczenie ‘to, co (łatwo) pęka, rozpada się na kawałki’, w naturze *opoka* występuje w postaci płaskich kawałków, płytek (Boryś 1982: 11–13).

***ǫdolъ / *ǫdolъ** ‘zagłębienie terenu, jama, dół, kotlina, dolina’. Ogsł.: pol. *wądoł* (dial. też *wędół*) ‘dolina o płaskim podmokłym dnie i stromych zboczach, jar, parów; dół, dołek, wybój, wykrot’, dial. także ‘dół np. na ziemniaki’, częste nazwy terenowe *Wądoł*, *Wądoły*, kasz. *vǫdół* ‘jar, wąwóz, dolina; dół, jama’, *vǫdolъ* pl. ‘doły, wyboje na drodze’, czes. i słowac. *údol* ‘dolina’, strus. *удоль* ‘ts.’, ros. *удо́л* ‘dół, dolina, niskie miejsce między górami’; por. scs. *ждоль* ‘dolina, nizina’, w cs. też *ждоль* ‘padół, świat doczesny’ (stąd zapożyczone w tym znaczeniu strus. *юдоль*, ros., ukr., brus. *юдóль*, bułg. *юдóл*). Archaiczne złożenie pradawnego **on* ‘w, wewnątrz’ i rzeczownika **dolъ* ‘dół’ z sufiksem **-b* i **-ъ*, z czego powstały rzeczowniki **ǫdolъ* i **ǫdolъ* z pierwotnym znaczeniem ‘to, co jest w dole’, z dalszą ewolucją w ‘zagłębienie, jama, dolina’ (Boryś 1975: 160–161).

***ǫvozъ** ‘droga wrzynająca się w teren, w wąwozie’. Ogsł.: pol. *wąwóz* (dial. też *węwóz*) ‘wąska, głęboka dolina, jar, parów’, dial. ‘ciasna, głęboka droga’, kasz. *vǫvůz* ‘wąwóz’, czes. *úvoz* ‘odcinek drogi wrzynający się głęboko w okoliczny teren’, słowac. *úvoz* ‘droga polna; wąwóz’, strus. *увозъ* ‘wjazd, brama

wjazdowa', ros. *яѳѳз* 'wąwóz', ukr. dial. *ѳѳиз, ѳѳѳзы* 'droga w parowie, w wąwozie', chorw./serb. dial. *ѳѳvoz* 'część budynku, gdzie wjeżdża wóz'. Derywat od psł. prefigowanego czasownika **ѳѳ-vesti*, **ѳѳ-vezp* 'wwieźć do środka', z właściwą archaicznym rzeczownikom tego typu postacią prefiksu **p-*. Etymologiczne znaczenie 'to, do czego się wjeżdża, w co się wjeżdża' (Borys 1975: 151–152).

***padolъ** 'miejsce położone nisko, przypominające dół, dolinę'. Płnsl.: pol. *padół* 'świat doczesny' (znaczenie przenośne), stpol. 'dolina, nizina', dial. (też *pádół*) 'dół; dolina; wąwóz', kasz. *padół* 'nizina, dolina', czes. *padol* / *pádol* 'mała dolina', dial. 'naturalne zagłębienie w ziemi; jama wyżłobiona przez wodę; pagórkowaty grunt przechodzący w dolinę', słowac. dial. *padol* 'dolina, nizina', ukr. dial. *пáдiл, пáдѳлы* 'dolina, wódół; nizinne miejsce', dawne 'szeroki rów; jama na padlinę'. Derywat z prefiksem **pa-* od psł. **dolъ* 'dół' (Borys 1975: 40).

***pagorъ** 'niewielkie wzniesienie, pagórek'. W tej postaci tylko zachsl.: stpol. *pagór* 'wzniesienie, góra', dial. 'niewielkie wzniesienie, małe wzgórze, pagórek; nieużytek porośnięty trawą', czes. *pahor* 'górką, pagórek', słowac. *pahor* 'niewielkie wzniesienie, wzgórze'. Na większy zasięg wskazuje deminutivum z sufiksem *-*ъкъ*: pol. *pagórek* 'nieduże wzniesienie', czes. *pahorek* 'małe wzniesienie, wzgórek; wzniesienie nad poziom ziemi', słowac. *pahorek* 'małe wzgórze, wzniesienie', dluž. *pahork* 'pagórek, wzgórze', ros. dial. *пáзѳпок / пáзѳпок* 'niewielkie wzniesienie, pagórek', ukr. *пáзѳпок* (dial. też *пáзѳпок / пáзѳпок*) 'niewysoka górką, wzgórze', brus. *пáзѳпак* 'pagórek, wzgórze, wzniesienie'. Derywat z prefiksem **pa-* od psł. **gora* 'góra' (Borys 1975: 40–41).

***pasěka** 'miejsce, gdzie wycięto, wykarczowano las, poręba'. Ogsł.: pol. *pasieka* 'miejsce, gdzie stoją ule', stpol. 'las, zagajnik; łąka leśna', dial. 'poręba, polana; łąka; pastwisko; kawałek pola zarośniętego krzakami', czes. *paseka* 'poręba, polana; drewno z wykarczowanego lasu', dial. 'pole na karczowisku', słowac. *paseka* 'poręba, polana', dial. 'pastwisko', dluž. *paseka* (też *paseki* / *pasyki* pl.) 'poręba; pasieka', strus. *пасѳка* 'pasieka, barć', ros. *пáсѳка* 'ts.', dawne 'ogrodzenie, zasięki', dial. 'pole lub młody zagajnik na miejscu wykarczowanego lasu; kawałek lasu przeznaczonego do wyrębu; karczowisko', ukr. *пáсѳка* 'pasieka', dial. 'część lasu wykarczowanego pod uprawę; ogrodzone pastwisko', brus. *пáсѳка* 'poręba, zagajnik, gdzie stoją ule', dial. 'las wycięty częściowo lub doszczętnie; pole uprawne na porębie', cs. *пасѳка* 'pasieka', chorw. dial. čak. *pasika* 'karczowisko, na którym sieje się zboże', słowen. dial. *pásęka* 'poręba'. Nomen acti od psł. **po-sěkti* 'ściąć, wyciąć' z właściwą archaicznym derywatom zamianą werbalnego prefiksu **po-* przez nominalny **pa-* (Borys 1975: 15–16).

***pažitъ** f. ‘miejsce porosłe trawą, trawnik, pastwisko’. Ogśl.: czes. *pažit* m., dial. *pažit’* f. ‘miejsce porosłe trawą, murawa’, stczes. *pažita* ‘grapa’, słowac. *pažit’* ‘zielona trawa, trawnik, murawa’, scs. пажить ‘łąka’, cs. też ‘trawa; pastwisko’, strus. пажить ‘pastwisko, łąka’, ros. *пáжумъ* ‘pastwisko’, ukr. dial. *пáжумъ* ‘ts.’; tu zapewne należy chorw. dial. kajk. *pážūt* m. ‘gęste, trudne do usunięcia trawiaste pokrycie’, dawne *pažut* f. ‘pęk trawy, może z korzeniami i ziemią, czyli kawałek trawnika, murawy’), także toponimy (pola i łąki) *Veliki* i *Mali Pažut* (Boryś 2014: 36–37). Derywat z prefiksem **pa-* od prefigowanego czasownika **požiti*, **poživŭ* ‘zużyć, wykorzystać, spożyć’, pierwotnie prawdopodobnie ‘zużywanie, spożywanie’ lub ‘to, co się zużywa, spożywa, zjada’, z czego wtórne znaczenia ‘pożywienie, pasza (dla bydła)’ > ‘pastwisko, łąka; trawa, trawnik’ (Boryś 1975: 24–25; ESSJa t. 41: 276–278).

***pektera** ‘jama, jaskinia, grota’. Wschł. i pldśl.: strus. печера ‘pieczara, jaskinia, grota’, ros. dial. *печѡра* ‘ts.’, ukr. *печѣра* ‘ts.’, dial. ‘jama, rów, nora; miejsce dla ognia’, brus. *нячѡра* ‘pieczara, jaskinia, grota; nora’ (ze wschł. zapożyczone pol. *pieczara*, dawne też *pieczora* / *pieczura* ‘jaskinia, grota’, dial. ‘nora’), scs. пештера ‘jaskinia, pieczara’, fig. ‘kryjówka’, bułg. *неумѣра* ‘jaskinia, pieczara, grota; skała, głąz’, mac. *neumѣpa* ‘jaskinia, pieczara, grota’. Derywat z sufiksem **-era* od psł. **pektъ* ‘piec’ (ten podstawowy rzeczownik ma też w niektórych językach wtórne znaczenie: scs. пешть ‘jaskinia, pieczara’, słowen. dial. *pěč* ‘jama, grota, zwłaszcza w skale’, por. też chorw./serb. *pěčina* ‘ts.’; skała, głąz’). Jak wskazuje ukr. dial. *печѣра* ‘miejsce dla ognia’f znaczenie ‘jama, jaskinia, grota’ rozwinęło się z wcześniejszego ‘jama w ziemi, w skale, w której rozpalano ogień, urządzano piec, ognisko’ (Boryś SE 427).

***polnina** ‘teren otwarty, nieporośnięty, goły’. Ogśl.: pol. dial. *plonina* ‘ziemie płonne, miejsce wygorzałe, wyprzałe z powodu suszy, nieurodzajne; nagie, bezleśne pastwisko na wzgórzach’, ukr. *полонина* ‘górska równina, pastwisko’, dial. też ‘stroma góra’, cs. *планина* ‘górska’, bułg. *планина* ‘ts.’, mac. *планина* ‘wysokie wzniesienie, góra’, chorw./serb. *planina* ‘górska; las górski’, słowen. *planina* ‘górska bez drzew; górskie pastwisko’. Derywat od psł. przymiotnika **polnъ* ‘równy, otwarty, nieporośnięty (drzewami), pusty, goły (o terenie, polu)’ > ‘nieurodzajny, niepłodny, jałowy’ z sufiksem **-ina* (Bezłaj ES t. 3: 47).

***pol’ana** ‘niezadrzewione miejsce w lesie, porośnięte trawą, pole, łąka otoczone lasem’. Ogśl.: pol. *polana* ‘łąka, pole otoczone lasem’, dial. też ‘pastwisko w górach’, czes. dial. *polana* ‘polana, hala’, słowac. *pol’ana* ‘górska łąka; łąka w lesie’, ros. *поляна* ‘polana’, dial. ‘działka, kawałek ziemi ornej’, bułg. *поляна* ‘polana’, mac. *полјана* (dial. też *полѣна* / *пулѣна*) ‘ts.’, dial. także ‘niwa’, chorw./serb. *poljana* ‘polana; równina, równia; błonie’, dial. ‘plac,

rynek'. Derywat z sufiksem **-ana* od psł. **poľe* 'równa, pusta płaszczyna' (Boryś SE 459).

***poniky**, **ponikъve* 'rzeka wpływająca pod ziemię, znikająca z powierzchni ziemi'. Ogśł.: pol. dawne *ponikwa* 'rzeka znikająca w ziemi, by dalej znów wypłynąć', ros. *пони́ква* 'ts.', scs. *пони́кы* 'gorges', bułg. *пони́ква* 'miejsce, gdzie rzeka wpływa pod ziemię', mac. dial. *пони́ква* 'miejsce, gdzie znika woda; szeroka jama w terenie wapiennym', chorw./serb. *ponikva* 'miejsce, gdzie woda znika pod ziemią, zwłaszcza na terenie krasowym; lejkowate zagłębienie w terenie kamienistym lub krasowym powstałe na drodze tektonicznej albo działaniem wód podziemnych', *pònikvica* 'polanka w lesie', słoweń. *ponikva* / *pònikva* 'zagłębienie, jama, do których wpływa woda pod ziemię; zbiornik, basen'. Derywat z sufiksem **-ũ-* > **-y-*, **-ъv-* od psł. prefigowanego czasownika **po-nikati* 'znikać'.

***ponorъ** 'miejsce, gdzie rzeka wpływa pod ziemię, zanurza się w ziemi'. Wschł. i pśdł.: ros. *пóнор* 'rzeka wpływająca pod ziemię', dial. 'przerębel; miejsce, w którym łowi się ryby za pomocą niewodu', cs. *поно́рь* 'miejsce wpłynięcia rzeki pod ziemię', bułg. *поно́р* 'miejsce, gdzie rzeka wpływa pod ziemię', mac. *поно́р* 'ts.', chorw./serb. *pònor* 'miejsce, gdzie woda znika pod ziemią; głęboka jama, otchłań, przepaść; urwisko; czeluść', słoweń. *ponor* 'zagłębienie, jama, do których wpływa woda pod ziemię; przepaść, otchłań'. Derywat dewerbalny od psł. czasownika prefigowanego **po-noriti* 'zanurzyć'.

***potokъ** 'mała rzeczka, strumień'. Ogśł. w tym samym znaczeniu: pol. *potok*, czes. *potok*, słowac. *potok*, ros. *пото́к*, ukr. *поті́к*, brus. *namók*, scs. *пото́къ*, bułg. *пото́к*, mac. *поток*, chorw./serb. *pòtok*, słoweń. *pótok*. Deverbativum od psł. prefigowanego **po-tekti*, **po-tekъ* 'pociec, popłynąć' (Boryś SE 470).

***přtъ** 'ugniecioną, wydeptaną dróżką, wąską ścieżką'. Ogśł.: czes. dial. *prť* 'leśna dróżka', słowac. *prť* / *přť* 'górska ścieżka wydeptana przez zwierzęta hodowlane lub przez zwierzynę dziką' (stąd zapewne pol. regionalne *perć* 'stroma ścieżka górską', które z dial. podhalańskiego *pěrc* / *pyrc* 'wąska stroma ścieżka, najczęściej w górach, wśród skał'), ros. dial. *непть* 'ścieżka, po której pędzi się owce', ukr. *непть* 'ts.', mac. *npm* 'ścieżka na śniegu', chorw./serb. *přt* 'droga przez zaspy śnieżne, udeptana ścieżka w śniegu', słoweń. dial. *přt* 'ts.', por. bułg. *нѣртѣна* 'ścieżka na śniegu'. Derywat z sufiksem **-tb* od tematu praesentis psł. **perti*, **pъpъ* 'wywierać nacisk, cisnąć, gnieść, uciskać' (Bezłaj ES t. 3: 130–131).

***pustyńi** 'pusty, niezamieszany teren, pustka, pustkowie'. Ogśł.: pol. *pustynia* 'obszar pozbawiony widocznych przejawów życia, pozbawiony opadów; ziemia nie zamieszana, nie uprawiana, pustkowie', dial. 'miejsce gołe, puste', kasz. *pustińa* 'pole nieurodzajne, nie obsiane', czes. *pustina* 'pustkowie', ros. *пусты́ня* 'pustynia', *пýстыня* / *пýстынь* 'pustelnia, erem', scs. *пусты́ни*

‘pustkowie, pustynia; pustelnia’, chorw./serb. *pústinja* ‘pustynia; pustka, pustkowie, bezludzie; puszcza’. Derywat z sufiksem **-yni* od psł. przymiotnika **pustь* ‘pusty’ (Boryś SE 505).

***pušča** ‘pusty, niezamieszany teren, pustkowie’. Ogł.: pol. *puszcza* ‘las pierwotny; większy kompleks leśny’, dawne ‘las, bór’, stpol. też ‘pustynia; miejsce samotne; pustelnia’, czes. *poušt* ‘pustynia; pustkowie’, stczes. *púščě / púšč* ‘pustynia; pustkowie; samotnia’, ros. *ныща* ‘puszcza’, słoweń. *púšča* ‘opuszczone, nieuprawne pole; opuszczony ul’. Derywat z sufiksem **-ja* od psł. przymiotnika **pustь* ‘pusty’ (Boryś SE 505).

***rovъ** ‘podłużny dół wykopany w ziemi, wykop, przekop, rów’. Ogł.: pol. *rów*, *rowu* ‘przekop, podłużny dół’, stpol. ‘nasyp, wał’, czes. *rov* ‘mogiła, grób’, słowac. *rov* ‘ts.’, dłuż. i głuż. *row* ‘ts.’, strus. *ровъ, pova* ‘ts.’, ros. *ров, рва* (dial. też gen. *рова*) ‘rów, przekop, fosa’, ukr. *рів, рова* ‘ts.’, brus. *ров, pova* ‘ts.’, scs. *ровъ* ‘dół’, bułg. *ров* ‘rów, rynsztok’, mac. *ров* ‘rów’, chorw./serb. *rov* ‘jama, rów; okop; tunel’, słoweń. *rov* ‘rów, przekop, podkop’. Dokładny odpowiednik: lit. *rãvas* ‘rów; wąwóz, parów; mały potok’. Nomen acti od psł. **ryti*, **rѣjъ* ‘ryć, kopać, żłobić’, wyraz powstał raczej na gruncie słowiańskim, nie można wykluczyć całkowicie bałtosłowiańskiej genezy, jednak wyraz litewski jest podejrzany o zapożyczenie z polskiego (Boryś SE 524; Bezłaj ES t. 3: 199–200).

***ručajь** ‘głośno płynący, szumiący, huczący potok’. Ogł.: pol. *ruczaj* ‘potok, strumień’ (od XV w.), czes. *ručěj* ‘bystry potok, strumień’, dial. ‘byste miejsce w rzece’, strus. *ручайь* ‘niewielki potok, rzeczka’, ros. *ручѣѹ*, dial. *ручѣѹ* ‘strumień, potok’, ukr. *ручайь* ‘ts.’, brus. *ручѣѹ* ‘ts.’, bułg. *ручѣѹ* ‘ts.’. Psł. **ručajь* < **ruk-ějь* derywat z sufiksem **-ějь* od psł. czasownika **rukati* / **ručati* ‘ryczeć, buczeć, huczeć’ (Boryś SE 526).

***sěnožęť** ‘łąka’. Ogł.: pol. dial. *sianożęć* ‘łąka’, strus. *сѣножать* ‘ts.’, ros. *сеножатъ* ‘ts.’, ukr. *сіножатъ* ‘ts.’; koszenie łąki, czas tego koszenia, brus. *сенажѣць* ‘łąka; czas koszenia’, chorw. dial. czak. *senožet / sinožet* ‘łąka’, *senožeti* pl. ‘łąki’ (w Istrii, gdzie też toponimy *Sinožet / Sinožeta / Sinožete*), słoweń. *senožet* ‘łąka’, dial. ‘górska łąka koszona raz w roku’. Złożenie z psł. **sěno* ‘siano’ i dewerbalnego **žęť* ‘żęcie’ (od **žęti*, **žьnъ* ‘żać’), pierwotnie nomen actionis ‘żęcie siana’, wtórnie skonkretyzowane w ‘miejsce, gdzie się żnie siano, łąka’ (Bezłaj ES t. 3: 228).

***skała** ‘bryła skalna, wielki kamień, kawał kamienia; pęknięcie, szczelina, szpara’. Ogł.: pol. *skała* ‘wysoka góra kamienna o stromych zboczach, wielki głaz’, dial. też ‘kamień, kamyk’, przestarzałe (już stpol.) i dial. ‘szczelina, szpara (w ziemi, w skale), rozpadlina, pęknięcie’, kasz. *skała* ‘szpara, rysa, szczelina’, czes. *skála* ‘skała’, dial. ‘kamieniołom’, słowac. *skala* ‘skała; kamień’, dłuż. *skala* ‘rozpadlina, przepaść; jaskinia, pieczara’, ‘kamieniołom; warstwa, pokład

w kopalni', głuź. *skala* 'skała; kamieniołom', strus. скала 'skała', ros. скала́ 'skała', dial. 'kamień', ukr. скала́ 'kamień', brus. скала́ 'skała, urwisko', bułg. скала́ 'skała', mac. dial. скала 'wielka bryła kamienna', chorw./serb. dawne i dial. skāla 'skała; wiór, drzazga', słoweń. skāla 'skała', dial. 'drzazga, trzaska; łuczywo'. Pokrewne z lit. skalà 'szczapa; drzazga smolna, łuczywo; gont; rodzaj listwy w krosnach', łot. skala / skals m. 'łuczywo'. Deverbativum od psł. *skoliti 'rozłupywać, rozszczepiać' z regularnym wzdlużeniem rdzennego *o > *a. Pierwotne znaczenie zapewne 'coś rozszczepionego, rozłupanego' (Boryś SE 550).

***soltina** 'mokradło ze słoną czy mineralną wodą': Ogsł.: czes. *slatina* 'bagno, grzęzawisko, torfowisko; torf; borowina', dial. 'rośliny rosnące na bagnistym terenie', słowac. *slatina* 'bagno torfowe, torfowisko; borowina', ros. dial. солотина́ 'moczary', солотина́ 'słona woda', scs. слатина 'słona woda; morze', cs. też 'bagno', bułg. dial. слатина 'źródło ze spokojnie wypływającą wodą; dolina, do której spływa woda', mac. слатина 'słona ziemia', chorw./serb. slätina 'źródło słonej lub mineralnej wody; teren, na którym wypływa lub się gromadzi słona woda, moczary; źródł, zdrojowisko', dial. czak. slätina 'źródło przy morzu ze zmieszaną słoną i słodką wodą', kajk. sl'atina 'woda mineralna', słoweń. slätina 'woda mineralna; źródło takiej wody'. Derywat z sufiksem *-ina od psł. *soltъ zapewne 'słona woda' (por. ros. dial. солоть 'błoto, bagno, moczary'), będącego rzeczownikiem pochodnym od psł. *solъ 'sól' z sufiksem *-tъ (Bezłaj ES t. 3: 256). Synonimicznym wariantem tego leksemu jest prawdopodobnie psł. *soltъ-vina: pol. dawne slotwina 'mokradło, moczary', stpol. słocwina 'podmokła łąka', czes. slatvina 'bagniste miejsce; gleba powstała przez rozkład roślin w stojącej wodzie', ukr. солотвина 'słone moczary', dial. 'słone źródło; słone mokradło; słona, mineralna woda; bajoro, kałuża z plamami ropy naftowej; mokradło, trzęsawisko, bajoro (np. na łące, na polu)', por. toponimy (w pld. Polsce) Slotwina, Slotwiny, Słocwina, nazwa źródła wody mineralnej Slotwinka koło Krynicy-Zdroju. Jest to derywat z sufiksem *-ina od hipotetycznego psł. *soltъ, gen. *soltъve (por. ukr. солотва 'słona woda'), przypuszczalnie przekształcenia psł. *soltъ na wzór rzeczowników typu *loky, gen. *lokyve.

***solpъ** 'ciek, fala, strumień płynącej wody'. Ogsł.: czes. slap 'próg na rzece', rus.-cs. слапъ 'fala, wir wodny', cs. слапъ 'fala', bułg. слан 'ts.', mac. слан 'fala; wodospad', chorw./serb. slāp 'wodospad, kaskada', dial. czak. slāp > slōp 'fala; krople wody morskiej niesione przez silny wiatr', słoweń. slāp 'wodospad, kaskada; fala; burza', por. ros. hydronim Солоновка (sugerujący ros. *солоно). Formalnie odpowiada lit. salpas 'zalew, zalew morski', por. też lit. salpà 'teren zalewany wodą'. Deverbativum od psł. *selpēti (lub może *selpti) 'ciec', pierwotnie zapewne nomen actionis 'cieczenie' (Bezłaj t. 3: 255).

***sopotъ** ‘źródło bulgoczące, szumiący potok, kanał’. Ogł.: pol. *sopot* ‘źródło, wodotrysk’, dial. ‘wytrysk wody, źródł; źródło bełkocące’, cs. сопотъ ‘kanał’, bułg. *cónom* ‘drewniana rura, którą płynie woda’, dial. też ‘przekopane koryto dla rzeki’, mac. *conom* ‘(silne) źródło’, chorw./serb. *sòpòt* ‘silne źródło; wodospad’, dial. *sòpot* / *còpòt* ‘wodospad’, słoweń. *sopòt* ‘para gotującej się wody, opary; wodospad’, na istnienie w przeszłości tego wyrazu także na obszarze wschł. wskazuje hydronim *Conom* w dorzeczu Dniestru, takie hydronimy i toponimy są częste również na terenach innych języków, np. pol. *Sopot*, bułg. i mac. *Conom*, chorw./serb. i słoweń. *Sopot*. Deverbativum z sufiksem *-otъ* od psł. **sopti*, **sopq* ‘głośno oddychać, ciężko dyszeć, sapać’, pierwotnie nomen actionis ze znaczeniem ‘dyszenie, sapanie’ (por. czes. *sopot* ‘dyszenie’, słoweń. dial. *sopòt* ‘sapanie, dmuchanie’ oraz brus. *cónom* ‘gęsty dym’), przypuszczalnie już w epoce prasłowiańskiej skonkretyzowane w ‘źródło, z którego mocno, głośno wypływa woda, szumiący potok’ (Bezłaj ES t. 3: 291).

***sotěska** ‘wąskie, ciasne przejście między skałami, wąska dolina górską’. Ogł.: czes. *soutěska* ‘wąskie, ciasne przejście w górach, przesmyk’, słowac. *súteska* ‘ts.’, chorw./serb. *sùtjeska* ‘wąska dolina, przesmyk’, słoweń. *soťeska* ‘ts.’, w innych językach tylko toponimy, np. stokr. Цытѣска (1097 r., gród na pograniczu rusko-polskim, później spolonizowana nazwa *Sąciaska*), ukr. *Cymicka* (dopływ Dniestru), bułg. *Сѣтеца*, mac. *Camecka*; por. ukr. dial. *cýmicoк* m. ‘bardzo wąska, ciasna uliczka, ciasne przejście’. Derywat z prefiksem **sq-* od psł. czasownika **sb-tiskati* ‘ściskać’, co do rdzennego *-ě-* por. dewerbalne psł. **těskъ* ‘ścisk’ (Boryś 1975: 100–101; Bezłaj ES t. 3: 294).

***sъръ** / ***sъръ** ‘wał, kopiec usypany z ziemi, nasyp’. Ogł.: kasz. *sep* ‘pagórek, kopiec’, strus. *съпъ* ‘nasyp, wał; wzgórze, pagórek’, ros. *con* ‘nasyp, wał; grobla; pagórek’, chorw. *sâp* (dial. kajk. *sep*) ‘nasyp, wał między winnicami’, słoweń. *sêp* ‘nasypane ogrodzenie, wał między winnicami’, por. mac. toponimy *Con*, *Cono*. Deverbativum oparte na temacie czasu teraźniejszego psł. **suti*, **sъpъ* ‘sypać’. Od tej samej podstawy z sufiksem *-b* wariant ***sъръ** f.: słowiń. **sîep*, *sîpi* ‘bruzda graniczna, miedza’, mikrotoponim *Sîep* (nazwa piaszczystej połaci jeziora Łebska), głuż. dial. *sep*, *sepje* ‘kup, stos; zaspas śnieżna; wał’, por. także deminutiva: ros. dial. *sópka* ‘oddzielna górka; górka wulkaniczna; niewielki piaszczysty pagórek; mała wysepka’, brus. dial. *sópka* ‘kopiec na mogile, kurhan; kretowisko’ (SEK t. 4: 256–257).

***tońa** ‘głębokie miejsce w wodzie (w rzece, jeziorze), głębia’. Ogł.: pol. *toń* ‘głębia’, stpol. *tonia* / *toń* ‘miejsce ciągnięcia sieci na rzece lub jeziorze; głębina wodna’, dial. *tonia* ‘obszar wód głębokich lub oddalonych od brzegu, głębia; obszar połowów’, kasz. *tońa* / *toń* f. ‘głębia; obszar połowów; przestrzeń wodna na brzegu morza do zastawiania żaków’, *topńa* ‘grząski teren,

trzęsawisko, bagno; odwilż', czes. *tůň* f / *tůňě* (dial. też *touně*) 'stojąca głęboka woda; głębina w jeziorze, morzu', ros. *то́ня* / *тонь* 'miejsce w zatoce morskiej, w jeziorze, rzece, gdzie dokonuje się połowów, obszar połowów', słoweń. *tónja* 'głębokie miejsce w wodzie; kałuża; błoto, bagno'. Z wcześniejszej postaci **topňa*, nomen loci z sufiksem **-ňa* od psł. **topiti* 'powodować, że ktoś lub coś tonie, zatapiać, pogrążyć' (Boryś SE 637).

***torb** 'utarte, przetarte miejsce, utarta trasa, droga'. Ogsł.: pol. *tor* 'droga, trasa, po której porusza się jakiekolwiek ciało', dawne 'droga wydeptana, utarta, pełna śladów; podróż', dial. *tór* 'ślad', kasz. *tor* 'droga', *tur* (< **tór*) 'koleiny pozostawione przez koła pojazdów, płozy sań itp.', czes. *tor* 'wyjeżdżona część drogi', dial. 'ślad zwierzęcy', ros. dial. *mop* 'utarta, wyjeżdżona droga; ubite i utarte miejsce', ukr. *mop* 'koleina', chorw./serb. *tôr* 'ogrodzony teren, zagroda dla bydła, owiec', dial. 'ślad'. Derywat od psł. **terti*, **tbrq* 'trzeć', nomen actionis 'tarcie' (por. słoweń. *tor* 'tarcie'), wtórnie rezultat czynności 'coś utartego, przetartego' (Boryś SE 638).

***ugorь** 'miejsce wyschnięte, wypalone przez słońce; teren celowo wypalony, z wypaloną roślinnością (dla użytku, przygotowania do późniejszej uprawy)'. Ogsł.: pol. *ugór* 'pole pozostawione bez uprawy, odłóg', dial. (też *ugory* pl.) 'ts.'; odłóg służący za pastwisko', czes. i słowac. *úhor* 'ugór, odłóg; nieużytek', głuź. *wuhor* 'miejsce na polu wypalone przez słońce', ukr. dial. *ýzop* 'ugór, odłóg', słoweń. dial. *ùgor* 'nieurodzajny kawałek gruntu, ma którym zboże łatwo wysycha; wypalenizna na roli'; por. chorw./serb. *ùgar* 'ugór, odłóg', bułg. *ýzap* 'ts.', mac. *yzap* 'ts.'. Deverbativum od psł. czasownika prefigowanego **u-gorěti* 'upalić się, wypalić się, spalić się, wyschnąć' (Boryś SE 664).

***ulica** 'wąskie, ciasne przejście, wąska droga (np. między zabudowaniami, ogrodzeniami)'. Ogsł.: pol. *ulica* 'trakt miejski', dawne 'droga, przejście, aleja, ścieżka (wśród szpalerów drzew, z nakryciem roślinnością); brama, wrota', dial. 'droga wiejska między szeregami zabudowań, główna droga przez wieś; droga prowadząca na pastwisko; drzwi, drzwiczki, furtka', kasz. *ulëca* 'wrota stodoły; wierzchołek góry, szczyt', czes. *ulice* 'ulica', stczes. *ulicě*, także 'wieś, osada', słowac. *ulica* 'ulica', głuź. *wulica* 'ts.', strus. *улица* 'plac, ulica, przejście', ros. *улица* 'ulica; podwórze', dial. 'jakaś część izby', ukr. *вулиця* (dial. *ýлиця* / *юлиця*) 'ulica', brus. *ву́лиця* 'ts.', cs. *оулица* 'ts.', bułg. *ýлиця* 'ts.', mac. *улица* 'ts.', dial. 'droga polna', chorw./serb. *ùlica* 'ulica', dial. czak. 'wiejska droga, wiejski plac', słoweń. *ùlica* 'ulica; wąska droga polna obrzeżona płotem lub kamieniami'. Derywat z sufiksem **-ica* od niezachowanego samodzielnie wcześniejszego psł. **ula* lub **ulь* (pozostałości takiego wyrazu np. w strus. *улька* 'zaulek', pol. *zaulek* 'mała, wąska uliczka, odnoga większej ulicy, nie mająca wylotu', ukr. *перевулок* 'ts.', por. też psł. derywat **ul-jь* / **ul-bjь* 'dziupła, barć, ul'). Wyraz podstawowy pokrewny ze strp. *aulis*

‘goleń, kość goleniowa’, *aulinis* ‘cholewa’, lit. *aũlas* ‘ts.’, łot. *aũle* ‘ts.’, gr. *αὐλών* ‘wawóz; cieśnina morska; rów, kanał’, orm. *ul* ‘droga’, od pie. **aũlo-* ‘rura, podłużne wydrążenie’ (Boryś SE 666).

***verdlo** ‘źródło z tryskającą wodą’. Zachsl. i pldsl.: kasz. *vřodlo* ‘trzęsawisko’, czes. *vřídlo* ‘źródło, zdroj’, słowac. *vriedlo* ‘ts.’, bułg. dial. *вpeлo* ‘wielkie źródło z tryskającą wodą; źródło, początek rzeki; źródło z ciepłą wodą’, mac. dial. *вpeлo* ‘silne źródło (w którym woda nie zamarza)’, chorw./serb. *vrělo* / *vrélo* (dial. czak. *vřilo*) ‘źródło’. Nomen instrumenti z sufiksem *-dlo* od psł. **verti*, **vbrq* ‘wrzeć’, pierwotne znaczenie ‘to, co wrze, kipi, wytryska’ (SEK t. 5: 243).

***virь** ‘miejsce, gdzie woda wiruje, kłębi się (jak podczas wrzenia)’. Ogsl.: pol. *wir* (dawne też *wier*) ‘szybki, gwałtowny ruch obrotowy wody lub powietrza; miejsce, w którym występuje ten ruch; wirowanie’, czes. *vír* ‘wir wodny’, słowac. *vír* ‘ts.’, ros. dial. *вup* ‘odmęt, toń wodna’, ukr. *вup* (dial. także *вep*) ‘wir’, brus. *вip* ‘głęb, odmęt, wir (w rzece, jeziorze), gdzie woda kłębi się’, dial. ‘bystry potok; trzęsawisko, oczko w trzęsawisku; niewielka jama z wodą na suchym terenie’, scs. *вирь* ‘pieczara; piekło’, bułg. *вup* ‘wir, odmęt; zbiornik wody’, mac. *вup* ‘miejsce, gdzie się zbiera woda, zbiornik wody; kałuża’, dial. ‘głębokie miejsce w rzece, jeziorze, jama w wodzie; źródło w rzece’, chorw./serb. *vir* ‘odmęt, toń wodna; wir, wirowanie (wody, powietrza), prąd wody; źródło’, słoweń. *vir* ‘źródło; wir, odmęt’. Deverbativum od psł. **vbrěti*, **vbrq* ‘wrzeć, gotować się’ z regularnym wzdlużeniem rdzennego **b > *i* (Boryś SE 702–703).

***vřtьpь** ‘wydrążenie, zagłębienia w terenie wyżłobione przez wodę, jama’. Wschsl. i pldsl.: strus. *вpтьпь* / *вepтeпь* ‘pieczara’, ros. *вepмeн* ‘ts.’, dial. ‘jar z nieprzebytymi krzakami, lasem; wzgórek z parowami’, dial. też *вepмeнa* ‘stroma góra z nieprzebyтым lasem’, *вepмeбя* ‘jar na terenie krasowym’, ukr. *вepмeн* ‘pieczara; nieprzebyta rozpadlina; błotnisty jar’, dial. *вepмiн* ‘jama w rzece z wirem; nieprzebyte miejsce w lesie’, *вepмeнa* ‘rozpadlina, szczelina; jama w rzece z wirem; nieprzebyte kamieniste miejsce w lesie’, *вepмiб* ‘jama z wodą na polu’, *epmиn* ‘głęboka jama w górach’ (z ukr. zapożyczone pol. *wertep*, zwykle *wertepy* pl., stpol. też *werteb* ‘teren wyboisty, trudny do przebycia; wyboista droga’, dawne też ‘droga nad przepaścią, droga okrężna’), brus. dial. *вpтeпeн* ‘wielki rów zarośnięty krzakami’, *вpтeпeбы* pl. ‘wir’, scs. *вpтьпь* / *вpтьпь* ‘pieczara’, bułg. *вpтmон* ‘wir’, dial. ‘ciasny wawóz górski; zakręt rzeki lub drogi; równe miejsce’, mac. dial. *epmon* ‘wir; zakręt rzeki’, *epāmon* ‘równe, dostępne miejsce’, serb. dial. *epmon* ‘jama na terenie krasowym’, *epmona* ‘wielkie zagłębienie w ziemi; otchłań, głębina’, słoweń. *vrtěp* ‘jama, pieczara’. Wyraz o nie całkiem jasnym pochodzeniu, wszelako jego powstanie w epoce prasłowiańskiej nie ulega wątpliwości. Prawdopodobnie jego podstawę stanowił niezachowany psł. rzeczownik **vřtьb* lub **vřtьbь*,

derywat od psł. czasownika **vřtiti*, **vřtŭ* ‘obrać, kręcić, wiercić’, jednak przypuszczalny sufix **-ŭp-* (jakoby wariant niepewnego sufiksu **-up-*) nie jest odpowiednio udokumentowany (Bezłaj ES t. 4: 365). Wątpliwe jest dopatrywanie się tu archaicznego złożenia z drugim członem niepoświadczonym u Słowian pie. **upo-* ‘woda, rzeczka’, kontynuowanym przez lit. *ùpė* ‘rzeczka’, łot. *upe* ‘ts.’ (ESUM t. 1: 358; wg ESBM t. 2: 315 pozostałością tego leksemu ma być scs. *вара* ‘jezioro, kałuża’, bułg. dial. *вана* ‘kotlina’, *вѣна* ‘jama’).

6. Prasłowiańskie innowacje semantyczne

Jednym ze sposobów powstawania późnoprasłowiańskich leksemów z omawianego działu słownictwa była ewolucja semantyczna, przenoszenie znaczeń z wyrazów oznaczających inne desygnaty na obiekty topograficzne i hydrograficzne. Mamy tu do czynienia z częstymi we wszystkich językach innowacjami semantycznymi

***borŭ** ‘las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy’. Ogśł., ale w znaczeniu topograficznym tylko pñsl.: pol. *bór* ‘duży, gęsty, stary las’, stpol. i dial. ‘las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy’, dial. też ‘każdy las; zarośla, krzaki’, czes. *bor* ‘las sosnowy’, stczes. także ‘każdy las’, słowac. *bôr* ‘las sosnowy’, dial. ‘kosodrzewina’, głuź. *bór* ‘las sosnowy’, rus.-cs. *боръ* ‘ts.’, ros. *бoп* ‘wielki las sosnowy i świerkowy’, dial. ‘każdy gęsty las; miejsce wzniesione, piaszczyste, zwykle porośnięte lasem’, ukr. *бiп*, *бiпy* ‘las sosnowy’, dial. ‘las iglasty; las mieszany; każdy las; miejsce błotniste, torfiaste’, brus. *бoп* ‘wielki las sosnowy i świerkowy, zwłaszcza na wzniesieniu’, dial. ‘wzniesienie gliniaste i/lub piaszczyste, często porośnięte lasem, zwykle sosnowym’. Pierwotnie psł. **borŭ* to nazwa jednego gatunku drzewa, mianowicie sosny (znaczenie właściwie zachowane na całym obszarze słowiańskim), z tego w epoce prasłowiańskiej rozwinęło się dialektalne znaczenie ‘las sosnowy’ i zapewne później lokalne nazwy terenów, na których rósł taki las. Wyraz ma odpowiedniki w germańskim: stisl. *bōrr* m. ‘drzewo’, ags. *bearu*, *bearwes* ‘las, zarośla’, zapewne z pie. **bharu-* od pie. **bhar-* / **bhor-* / **bhř-* ‘coś wystającego, ostrego’, etymologiczne znaczenie zapewne ‘drzewo z ostrymi, kłującymi igłami’ (SP t. 1: 335–336).

***brŭdo** ‘skaliste wzniesienie, pagórek, góra’. Ogśł.: czes. dial. *brdo* ‘pagórek; wierzchołek, góra’, słowac. przestarzałe *brdo* (dial. też *breda*) ‘skalisty pagórek’, *brdy* pl. ‘góry’, ukr. dial. *бѣрдо* ‘stroma góra; strome zbocze góry; stromizna, przepaść; wielka skała’, bułg. *бѣрдо* ‘spadziste wzniesienie, zbocze górskie; pagórek, wzgórze’, mac. *бpдо* ‘wzniesienie, pagórek, wzgórze’,

chorw./serb. *bŕdo* ‘góra, wzgórze, pagórek’, słoweń. *bŕdo* ‘wzgórze, pagórek’. Wyraz topograficzny jest wtórny, pierwotny zaś był psł. techniczny termin tkacki **bŕdo* ‘żerdka, deseczka tkacka, grzebień tkacki’ (kontynuowany na całym obszarze słowiańskim), mający odpowiedniki w łot. *birde* / *biŕde* ‘krosno’, dial. *birds* ‘grzebień tkacki’, dalsze pokrewne wyrazy w germańskim, np. stwniem. *bort* ‘krawędź, brzeg; burta’, stisl. *borđ* ‘deska, tarcza; krawędź; burta’. Na gruncie prasłowiańskim musiało dojść do rozwoju znaczeniowego wyrazu ‘prymitywny grzebień tkacki’ > ‘grzebień górski’ i dalej ‘wierzchołek górski, skaliste wzniesienie, góra’ (SP t. 1: 429).

***čertь** ‘teren podmokły, bagienny’. Ogsł.: słowac. dial. *čret* ‘bagnisty, moczarowaty las’, ros. pld. *чepém* ‘trzcina’, ukr. dial. *чepém* ‘trzcina pospolita’ (stąd zapożyczone pol. dawne *czeret*, dial. *czerot* ‘trzcina [pospolita]’, dial. też ‘błoto wśród lasu porośnięte sitowiem, trzciną’), brus. *чapóm* (dial. *чepóm*) ‘sitowie’, dial. ‘trzcina’, chorw. regionalne *crèt* ‘torfowisko’, dial. kajk. *črèt* (*črèt*) ‘podmokły teren, moczar; łąka zalewana wodą’, czak. *crěta* ‘opuszczona winnica, zarośnięta trawą; trawa *Aspera spica-venti*’, słoweń. dial. *cręt* ‘bagniste miejsce porośnięte trawą i niskimi krzakami’. Psł. **čertь* ‘trzcina, sitowie, może też inne rośliny bagienne’ to derywat z sufiksem *-tь* od psł. **čerti* ‘ciąć’ z pierwotnym znaczeniem ‘to, co tnie, kłuje’. Wyraz oznaczał więc najpierw rośliny o ostrych, szablasytch liściach (przede wszystkim trzcinę), następnie, zapewne już w epoce prasłowiańskiej, był przenoszony na teren (podmokły, bagienny), na którym rosną takie rośliny (SP t. 2: 167–168).

***gręda** ‘płaskie i podłużne wzniesienie terenu; pas ziemi uprawnej ograniczonej rowkami’. Ogsł.: pol. *grzęda* (dial. też *rzęda*) ‘pas ziemi uprawnej w ogrodzie, grządka’, słowac. *hrada* ‘ts.’, dłuż. *grěda* ‘ts.’, głuż. *hrjada* ‘zagon, grządka’, połab. *grōda* ‘ts.’, strus. *гpада* ‘pas ziemi, grządka; wzniesienie, szereg pagórków’, ros. *гpядá* ‘grządka; podłużne wzniesienie’, dial. też ‘pagórkowata nizina; duży las pośród terenu podmokłego; suche miejsce na grzęzawisku, sucha wstęga ziemi między jeziorami lub potokami; wysepka na wodzie’, ukr. *гpядá* ‘podłużne wzniesienie terenu’, dial. *гpя’da* ‘grzbiet wyspy, wzniesienie na rzece; grządka, rabatka’, brus. *гpadá* ‘grządka, rabatka; wzniesienie na równinie, łańcuch pagórków; suchy kawałek ziemi wśród grzęzawiska; piaszkowa mielizna w rzece; mierzeja piaszkowa na polu, w lesie’, bułg. dial. *гpedá* ‘grządka, zagon’, chorw./serb. *grěda* dawne i dial. (czak. *grědā*) ‘grządka, zagon’, dial. ‘długi grzbiet górski; teren wzniesiony na rzece lub morzu, nienarażony na powódzie; miejsce suche wśród sitowia, wysepka’, słoweń. *grěda* ‘grządka’. Prawdopodobnie znaczenie ‘długi wzniesiony pas ziemi’ przenośne ze względu na podobieństwo kształtu z psł. **gręda* ‘belka, drąg, żerdź’ (SP t. 5: 200–201).

***gvozdь** ‘las’. Jako appellativum zachsl. i pldsl.: stpol. *gozd* ‘las’, czes. *hvozd* ‘wielki, gęsty las, puszcza’, dłuż. *gózd* / *gózda* ‘suchy las na wzniesieniu’,

chorw./serb. *gvōzd* ‘wielki, stary las, puszcza’, dial. *gōzd* też ‘ts.’; las bukowy’, słoweń. *gōzd* ‘las’; w części języków wyraz zachowany tylko w toponimii, np. na białoruskim Polesiu nazwy terenowe *Hvozď* (góra porośnięta lasem), *Hvozďau* (las sosnowy na wrzosowiskach), nazwy rzek *Hvozďica*, *Hvozďna*, w Bułgarii toponimy *Гоз*, *Гозница*, hydronim *Гоздѡвска река*. Genetycznie związane z psł. **gvozďb* ‘gałąź, kawałek ostro zakończonego drewna, gwóźdź’, zapewne pokrewnym z goc. *gazds* ‘kolec’, stisl. *gaddr* ‘kolec, szpic’, śrirl. *gat* ‘gałązka wierzbowa’ (uznawanymi za kontynuanty pie. **ghazdh-* ‘tyczka, drąg’), por. też kontynuujące pie. wariant **ghast-* ‘ts.’ łac. *hasta* ‘tyka, oszczep, kół’, śrirl. *gass* ‘kiełek wschodzącej rośliny’. Zatem psł. **gvozďb* pochodzi zapewne z prapostaci **ghazdh-ĩ*, natomiast psł. **gvozďb* z prapostaci **ghazdh-o-* (zagadkowe jednak pozostaje -v- w wyrazach słowiańskich). Znaczenie ‘las’ musi być wtórne, przypuszczalnie z wcześniejszego ‘gałąź, tyczka, kawałek drzewa’ lub z liczby mnogiej tych rzeczowników ze znaczeniem ‘gałęzi, tyczki, kawałki drewna’ (SP t. 8: 317–318).

***žerdlo** ‘otwór w ziemi, z którego wypływa woda podziemna, źródło’. W znaczeniu topograficznym ogśl.: pol. *źródło* (stpol. też *źrzódło* / *rzódło* / *jrzdło*, dial. np. *zródło* / *źrzódło* / *zdrzódło* / *źródło* / *rzódło*) ‘naturalny wypływ wody podziemnej na powierzchnię’, stpol. także ‘zbiornik wody podskórnej, żyła wodna’, dial. ‘woda wytryskująca wąskim strumykiem z ziemi lub ze skalnej szczeliny’, kasz. *zdródło* / *zródło* / *zřódło* / *ržódło* / *řódło* ‘źródło’, czes. *zřídlo* ‘ts.’, stczes. *zřiedlo* / *žřiedlo* ‘otwór, z którego wypływa źródło’, słowac. *žriedlo* ‘źródło’, dluž. *žrědlo* ‘ts.’, strus. *жерело* ‘ts.’, ros. dial. *жерѣло* ‘ts.’, ukr. *джерелó* ‘ts.’, brus. *жапалó* ‘ts.’; wir na rzece; oczko wodne na bagnie’, bułg. *жерелó* / *ждрелó* ‘źródło’. Nomen instrumenti z sufiksem **-dlo* od psł. **žerti*, **žbrq* ‘pożerać, pochłaniać’. Pierwotne znaczenie anatomiczne ‘gardło, gardziel, przełyk’ i wtórne, rozwinięte z niego ‘otwór w czymś (np. w ziemi, w drzewie), ujście czegoś (np. rzeki), wylot w czymś’ (por. np. stczes. *zřiedlo* / *žřiedlo* ‘wylot naczynia; otwór pieca’, ros. dial. *жерѣло* ‘otwór w czymś, ujście’, cs. *жрѣло* ‘głos’, chorw./serb. *ždrījelo* ‘gardziel, przełyk; paszcza; wąwóz; przepaść, czelusć, otchłań; wylot np. komina’). Niewątpliwie już w epoce prasłowiańskiej ze znaczenia ‘otwór w czymś’ powstało specjalne znaczenie ‘otwór, z którego wypływa woda, źródło’ (ESBM t. 3: 211–212; Borys SE 749).

7. Leksemy prasłowiańskie niejasnego pochodzenia

Kilka niewątpliwie prasłowiańskich leksemów należących do badanej części słownictwa nie ma dotychczas wiarygodnej etymologii, mimo licznych prób objaśnienia ich pochodzenia. Uniemożliwia to ich zaliczenia do konkretnych leksykalnych warstw chronologicznych. Nie można wykluczyć przynależności tych leksemów do najstarszych warstw, potrzebne jednak do tego dalsze, pomyślnie badania etymologiczne

***brъna** ‘wilgotna gleba’. Appellativ zachowany w pldśl., jednak derywat (collectivum) z sufiksem **-bje* i nazwy własne sugerują pierwotny zasięg ogśł.: scs. бръна ‘błoto’, stchorw. *brna* ‘błoto’, dial. czak. i kajk. dawne *brna* ‘glina’, słoweń. dawne *brna* / *brnja* ‘czarnoziem; il’ (też *břn* ‘muł rzeczny’), por. derywaty strus. бръниѣ / бръниѣ / брениѣ ‘błoto; glina’, scs. бръниѣ / бръниѣ / брениѣ ‘błoto; glina (jako materiał budowlany)’, bułg. dial. *бренѣ* ‘błoto, nieczystość’, stchorw. *brnija* ‘błoto’, słoweń. dial. *břnje* ‘czarnoziem; błoto’ oraz hydronimy i toponimy, np. pol. *Breń*, *Bryń*, *Zabrze*, ros. *Бронье*, stuktur. *Бронь-Княжа*, mac. *Брѣна*, chorw. *Brnj*. Przypuszczalne odpowiedniki w germańskim: goc. *brunna* ‘źródło’, stang. *brunna* / *burna* ‘potok’, stwniem. *brunno* ‘źródło, woda źródłana; mocz’, stisl. *brunnr* ‘źródło; studnia; napój, woda’, wszelako dalsze pochodzenie pozostaje niejasne. (SP t. 1: 396–397).

***chľmъ** ‘wzniesienie, wzgórze’. Ogśł.: dłuż. dawne *chólm* ‘pagórek’, głuż. *cholm* ‘wzgórze’, czes. *chlum* ‘wzgórze, wzniesienie, zwłaszcza zalesione’, słowac. *chlm* ‘kopiec’, strus. хľмъ / хľмъ / хľмъмъ / холмъ ‘wzgórze’, ros. холм ‘ts.’, ukr. dial. холм ‘pagórek’, brus. przestarzałe холм / хоѣм ‘wysokie miejsce; większy pagórek’, scs. хľмъ ‘wzniesienie, pagórek’, bułg. хľм ‘ts.’, chorw./serb. *hûm* (dial. czak. też *hǎlm*) ‘pagórek’, słoweń. przestarzałe *hòlm* / *hom* ‘wzgórze, pagórek’, por. pol. toponim *Chelm*. W chorw. dial. czak. (w Istrii) także *hlâm* ‘pagórek’, na wyspie Krk nazwa wzniesienia *Hlam*, sugerujące drugą prapostać **cholmъ*, ale jest bardziej prawdopodobne, że to przekształcenie dial. czak. *hǎlm* (z *-al-* < **-l-*) przez przestawkę *-al-* > *-la-* (inaczej Skok ER t. 1: 694). Zwykle przyjmuje się, że **chľmъ* to zapożyczenie z germańskiego **hulma-*, poświadczonego np. w stnord. *holmi* ‘wyspa’, ags. *holm* ‘wzniesienie’, stsaskie *holm* ‘wzgórek’, niem. *Holm* ‘wysepka’ (od pie. **kel-* ‘wznosić się’), zob. np. ESSJa t. 8: 138–139; Bezłaj ES t. 1: 199; Snoj SES 236; ERHJ t. 1: 340. Jest to dyskusyjne, bowiem rdzenne psł. **l* (czy **ьl*) nie powinno kontynuować realnie potwierdzonego germ. *ol*, ponadto byłaby to jedyna pożyczka w tym dziale leksyki prasłowiańskiej a także niezrozumiałe, dlaczego dawni Słowianie, mający sporo rodzimych nazw większych i mniejszych różnorodnych wzniesień terenu, mieliby przejmować od Germanów jeszcze jedną taką nazwę. Równie niepewne jest dopuszczanie możliwości pokrewieństwa psł. **chľmъ* z przytoczonymi wyrazami germań-

skimi i łac. *culmen* ‘szczyt’, *collis* ‘wzniesienie’, lit. *kálnas* ‘ts.’ (np. Rejzek ČES 226, zwraca uwagę na trudność objaśnienia nagłosowego **ch-*)

***kaľ** ‘rozmiękła ziemia, błoto, muł, szlam’. Ogsł.: pol. *kał* ‘odchody ludzkie lub zwierzęce, ekstrementy’, stpol. i dial. ‘błoto; muł, szlam; fusy; bagno, moczar’, kasz. *kāl* ‘błoto (szczególnie na drogach); muł’, czes. *kal* ‘rzadkie błoto; bagno; kałuża; fusy’, słowac. *kal* ‘rzadkie błoto; muł, szlam; osad, męty, gusy’, ros. *кал* ‘odchody, kał; nieczystości’, ukr. *кал* ‘kał’, brus. *кал* ‘kał; brud’, scs. *каль* ‘błoto; brud’, bułg. *кал* ‘błoto; osad, fusy; brud’, mac. *кал* ‘błoto; brud’, chorw. *kāl*, serb. *kāl* / *kão*, *kāla* ‘rozmiękła ziemia, błoto; muł; brud, nieczystości’, dial. *kāl* > *kōl* też ‘osad, męty; kałuża’, słoweń. *kāl* ‘błoto, muł’. Pochodzenie niejasne (przegląd dyskusyjnych prób etymologii Sławski SE t. 2: 32–33).

***lēś** ‘obszar porośnięty drzewami liściastymi’. Ogsł.: pol. *las* ‘zwarty obszar roślinności z przewagą roślin drzewiastych (liściastych, iglastych lub mieszanych)’, kasz. *las* ‘ts.’, czes. *les* ‘ts.’; drzewostan’, dial. ‘drewno, materiał budowlany’, stczes. też ‘zbiorowisko drzew liściastych’, słowac. *les* ‘las’, dial. ‘las na równinie’, dłuż. *lēś* ‘las liściasty, zarośla liściaste; bagnista okolica z drzewami liściastymi’, głuż. *lēś* ‘las; zarośla, krzaki’, połab. *los* ‘las; drzewo, drewno’, strus. *лѣсъ* / *лесъ* ‘las; drewno, materiał budowlany’, ros. *лес* ‘las; drewno, budulec’, ukr. *ліс* ‘ts.’, brus. *лес* ‘ts.’, scs. *лѣсъ* ‘las; drzewa’, bułg. literackie *лес* ‘las’, dial. ‘młody, mały lasek, zarośla leszczynowe, rezerwat leśny’, chorw. *ljes*, serb. *lēś* ‘drewno, budulec (i różne wyroby z drewna, np. belki, radło, trumna)’, dawne i regionalne ‘las’, słoweń. *lēś* ‘drewno, budulec; kij, laska’, dial. ‘las’, por. także mac. toponimy *Рамни Лес*, *Подлес*, *Лесје*. Pochodzenie wyrazu różnie interpretowane. Ponieważ część języków słowiańskich wskazuje, że chodzi o las liściasty, możliwe wydaje się wyprowadzanie z prapostaci **lois-o-*, sugerowanej przez lit. *laiškas* / *laiškas* ‘liść na gałązce, liść zboża, ziemniaków, cebuli’, łot. *laiska* ‘liść na łądzydze lnu, zboża’ i pokrewnego z psł. **listь* ‘liść’ (< **leis-to-*). Rozpatrywany wyraz oznaczałby przypuszczalnie ‘drzewa z liśćmi’, jednak sugerowany pierwiastek **leis-* lub może **leik-* nie jest poza tym znany. Przegląd dotychczasowych prób etymologii wyrazu zob. np. Sławski SE t. 4: 54–56; ESSJa t. 14: 249–252; Rejzek ČES 338; ERHJ t. 1: 553–554).

***mogyla** ‘kupa ziemi lub kamieni, kopiec’. Ogsł.: pol. *mogila* ‘grób; pagórek ziemi, szczególnie usypany nad grobem, kopiec; pagórek, kurhan’, stpol. ‘naturalna lub sztucznie usypana kupa ziemi, kamieni, kopiec (graniczny, nagrobny), kurhan, pagórek’, dial. też ‘dół na ziemniaki, jama’, kasz. *močila* ‘nasyp ziemi nad grobem; stos kamieni’ (por. *močilka* ‘gaj, mały las na otwartym polu’), czes. *mohyla* ‘grób (zwłaszcza przedhistoryczny); kopiec’, słowac. *mohyla* ‘ts.’, połab. *mūd’ālā* ‘mogila, grób’, strus. *могыла* / *могила* ‘wzgórze, kopiec; nasyp nad grobem’, ros. *могила* ‘grób’, ukr. *могила* ‘nasyp nad grobem; kurhan, kopiec’, brus. *magila* ‘grób’, bułg. *могила* ‘wzgórze,

kurhan, kopiec', mac. *могила* 'ts.', chorw./serb. *mògila* 'mogiła, grób; kopiec nad grobem'. Mało prawdopodobne łączenie z pldśl. **gomyła* (chorw./serb. *gòmiła* 'kupa czegoś; wielka ilość; tłum, stado; kopiec nad grobem, mogiła', słoweń. *gomiła* 'kupa czegoś; wielka ilość', dawne 'kopiec; kurhan; wzgórek') lub z rumuń. *măgură* (dial. *măgulă*) 'pagórek' a także wyprowadzanie z pie. **meġh-* 'wielki' (Králík SESS 366).

8. Wnioski

W artykule rozpatrzono pochodzenie 110 prasłowiańskich leksemów topograficznych i hydrograficznych oraz sporą grupę ich wariantów morfologicznych. Usiłując odtworzyć historię tego działu prasłowiańskiej leksyki wydzielono warstwy chronologiczne tych leksemów, które wskazują na stopniowe jego kształtowanie się od epoki wspólnoty indoeuropejskiej do okresu rozpadu wspólnoty prasłowiańskiej. Okazało się, że stosunkowo nieliczne są leksemy najstarsze, zapewne odziedziczone z prajęzyka indoeuropejskiego, odnaleziono ich 13, tu może należeć również 5 dalszych leksemów, których etymologia nie jest jasna. Zapewne tylko 5 leksemów powstało później, w epoce wspólnoty bałto-słowiańskiej. Pozostałe leksemy trzeba uznać za wytwór prajęzyka słowiańskiego. Powstawały one zapewne w czasie całych, prawie nam nieznanych dziejów tego języka. Mniejsza część prasłowiańskich innowacji (22) musiała się ukształtować wcześniej w dziejach słowiańskiego prajęzyka, w początkach jego wyodrębnienia się ze wspólnoty indoeuropejskiej, samodzielnego bytu lub może nawet w czasie, gdy jeszcze stanowił on dialekt wspólnego prajęzyka indoeuropejskiego, gdyż nie mają one motywacji na gruncie słowiańskim, lecz są derywatami od leksemów lub pierwiastków pra-indoeuropejskich. Jednak największą grupę dających się rekonstruować prasłowiańskich leksemów topograficznych i hydrograficznych stanowią wyrazy motywowane na gruncie słowiańskim i niewątpliwie powstałe w czasie samodzielnego bytu słowiańskiego prajęzyka. Naliczyłem ich 65, z czego 6 uzyskało znaczenie topograficzne bądź hydrograficzne wtórnie, w rezultacie ewolucji semantycznej starszych wyrazów. Udało się także wydzielić pewne prasłowiańskie dialektyzmy, wskazujące, że niektóre rozpatrywane leksemy mogły powstać stosunkowo późno, w okresie formowania się prasłowiańskich dialektów. Mam nadzieję, że tego typu badania wzbogacą historyczną leksykologię języka prasłowiańskiego.

Literatura

- Badjura B., 1953, *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje*, Ljubljana.
- Bąk S., 1965, *Isep, ispa i formacje pokrewne w językach słowiańskich*, „Rozprawy Komisji Językoznawczej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 5, s. 209–232.
- BER = *Български етимологичен речник*, 1971–, ред. Вл.И. Георгиев, И. Дуриданов, М. Рачева, Т.А. Тодоров, т. 1–5, София.
- Bezljaj ES = Bezljaj F., 1977–2003, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1–4, Ljubljana.
- Boryś W., 1975, *Prefiksacja imienna w językach słowiańskich*, Wrocław.
- Boryś W., 1982, *Prilozi srpskohrvatskoj etimologiji*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, т. 25, св. 2, с. 7–20.
- Boryś W., 1999, *Czakawskie studia leksykalne. Dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim*, Warszawa.
- Boryś W., 2014, *Z chorwackich kajkawskich dialektyzmów leksykalnych (klošč, kreja, pažut)*, [w:] *Polono-slavica in honorem Maria Wojtyła Świerzowska*, red. L. Bednarczuk, H. Chodurska, A. Mażulis-Frydel, Kraków, s. 33–38.
- Boryś W., 2017, *Ze studiów nad ludowym słownictwem chorwackim*, „Jezikoslovni zapiski”, letn. 23, št. 2: *Ob jubileju Ljubov Viktorovne Kurkine*, s. 101–111.
- Boryś SE = Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- ERNJ = *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 2016, ur. R. Matasović, sv. 1: *A–Nj*, Zagreb.
- ESBM = *Этымалгічны слоўнік беларускай мовы*, 1978–2017, ред. В.У. Мартынаў, Г.А. Цыхун, т. 1–14, Мінск.
- ESSJa = *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, 1974–2018, ред. О.Н. Трубачев, А.Ф. Журавлев, Ж.Ж. Варбот, т. 1–41, Москва.
- ESUM = *Етимолгічний словник української мови*, 1982–2012, ред. О.С. Мельничук, т. 1–6, Київ.
- Jaškin 1971 = Яшкін І.Я., *Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія*, Мінск.
- Jurkowski M., 1971, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław.
- Králik SESS = Králik Ľ., 2015, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- Łapicz Cz., 1981, *Terminologia geograficzna w ruskich gwarach Białostocczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Warszawa.
- Mal'ko 1974 = Малько Р.Н., *Географическая терминология чешского и словацкого языков (на общеславянском фоне)*, Минск.
- Marusenko 1968 = Марусенко Т.А., *Материалы к словарю украинских географических апеллативов (названия рельефов)*, „Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика)”, Москва, с. 206–255.
- Murzaev 1984 = Мурзаев Э.М., *Словарь народных географических терминов*, Москва.
- Mihajlović 1970 = Михајловић В., *Прилог речнику српскохрватских географических термина*, „Прилози проучавању језика”, књ. 6, Нови Сад, с. 153–181.
- Nedelj'kov 1991 = Недельков Љ., *Географски термини у Шајкашкој*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, књ. 34, св. 1, с. 155–160.

- Nitsche P., 1964, *Die geographische Terminologie des Polnischen*, Köln ; Graz.
- Pižurica 1980 = Пижурица М., *Прилог Ровинског српскохрватској географическој терминологији*, „Втора јужнословенска ономастичка конференција”, Скопје, с. 245–286.
- Rejzek ČES = Rejzek J., 2001, *Český etymologický slovník*, Voznice.
- Schütz I., 1957, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin.
- SEK = Boryś W., Popowska-Taborska H., 2001, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa.
- Skok ER = Skok P., 1971–1974, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, knj. 1–4, Zagreb.
- Sławski SE = Sławski F., 1952–1982, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Kraków.
- Snoj SES = Snoj M., 2016, *Slovenski etimološki slovar*, tretja izdaja, Ljubljana.
- SP = *Słownik prasłowiański*, 1974–2001, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa (Instytutu Słowianoznawstwa, Instytutu Sławistyki) PAN pod red. F. Sławskiego, t. 1–8, Wrocław.
- Tołstoj 1969 = Толстой Н.И., *Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды*, Москва.
- Trautmann BSW = Trautmann R., 1923, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen.
- Udolph J., 1979, *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*, Heidelberg.
- Vasmer ES = Фасмер М., 1964–1974, *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачев, т. 1–4, Москва.
- Vidoeski 1999 = Видоески Б., *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*, Скопје.
- Zierhoffer K., 1959, *Ścieżka i jej synonimy w gwarach i historii języka polskiego na tle słowiańskim*, Wrocław.

References

- Badjura B., 1953, *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje*, Ljubljana.
- Bąk S., 1965, *Isep, ispa i formacje pokrewne w językach słowiańskich*, „Rozprawy Komisji Językoznawczej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, vol. 5, pp. 209–232.
- BER = *Balgarski etimologičen rečnik*, 1971–, eds. V.I. Georgiev, I. Duridanov, M. Racheva, T.A. Todorov, vols. 1–5, Sofia.
- Bezlaž ES = Bezlaž F., 1977–2003, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, vols. 1–4, Ljubljana.
- Boryś SE = Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Boryś W., 1975, *Prefiksacja imienna w językach słowiańskich*, Wrocław.
- Boryś W., 1982, *Prilozi srpskohrvatskoj etimologiji*, „Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku”, vol. 25, no. 2, pp. 7–20.
- Boryś W., 1999, *Czakawskie studia leksykalne. Dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim*, Warszawa.

- Boryś W., 2014, *Z chorwackich kajkawskich dialektyzmów leksykalnych (klošč, kreja, pažut)*, [w:] *Polono-slavica in honorem Maria Wojtyła Świerzowska*, red. L. Bednarczuk, H. Chodurska, A. Mażulis-Frydel, Kraków, pp. 33–38.
- Boryś W., 2017, *Ze studiów nad ludowym słownictwem chorwackim*, „Jezikoslovni zapiski”, vol. 23, no. 2: *Ob jubileju Ljubov Viktorovne Kurkine*, pp. 101–111.
- ERHJ = *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 2016, ur. R. Matasović, vol. 1: *A–Nj*, Zagreb.
- ESBM = *Etymalhichny slovník byelaruskaj movy*, 1978–2017, eds. V.U. Martynaw, H.A. Tsykhun, vols. 1–14, Minsk.
- ESSJa = *Etimologičeskij slovar' slavyanskikh jazykov. Praslavyanskij leksičeskij fond*, 1974–2018, eds. O.N. Trubachev, A.F. Zhuravlev, Zh.Zh. Varbot, vols. 1–41, Moskva.
- ESUM = *Etymolhichnyy slovník ukrajins'koyi movy*, 1982–2012, ed. O.S. Mel'nychuk, vols. 1–6, Kyiv.
- Jaškin 1971 = Yashkin I.Ya., *Byelarysijskija heahrafichnyja nazvy. Tapahrafiya. Hidralohija*, Minsk.
- Jurkowski M., 1971, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław.
- Králik SESS = Králik L., 2015, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- Łapicz Cz., 1981, *Terminologia geograficzna w ruskich gwarach Białostocczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Warszawa.
- Malko 1974 = Mal'ko R.N., *Geograficheskaja terminologija cheshskogo i slovatskogo jazykov (na obshchieslavyanskom fone)*, Minsk.
- Marusenko 1968 = Marusenko T.A., *Materialy k slovarju ukrainskikh geograficheskikh apellativov (nazvaniya rel'yefov)*, „Poles'ye (Lingvistika. Arkheologiya. Toponimika)”, Moskva, pp. 206–255.
- Mihajlović 1970 = Mihajlović B., *Prilog rečniku srpskohrvatskih geografičeskikh termina*, „Prilozi proučavanju jezika”, knj. 6, Novi Sad, pp. 153–181.
- Murzaev 1984 = Murzayev E.M., *Slovar' narodnykh geograficheskikh terminov*, Moskva.
- Nedeljkov 1991 = Nedeljkov Lj., *Geografski termini u Šajkaškoj*, „Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku”, vol. 34, no. 1, pp. 155–160.
- Nitsche P., 1964, *Die geographische Terminologie des Polnischen*, Köln ; Graz.
- Pižurica 1980 = Pižurica M., *Prilog Rovinskog srpskohrvatskoj geografičkoj terminologiju*, „Vtora južnoslovenska onomastička konferencija”, Skopje, pp. 245–286.
- Rejzek ČES = Rejzek J., 2001, *Český etymologický slovník*, Voznice.
- Schütz I., 1957, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin.
- SEK = Boryś W., Popowska-Taborska H., 2001, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, vols. 1–6, Warszawa.
- Skok ER = Skok P., 1971–1974, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, vols. 1–4, Zagreb.
- Sławski SE = Sławski F., 1952–1982, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, vols. 1–5, Kraków.
- Snoj SES = Snoj M., 2016, *Slovenski etimološki slovar*, tretja izdaja, Ljubljana.
- SP = *Słownik prasłowiański*, 1974–2001, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa (Instytutu Słowianoznawstwa, Instytutu Sławistyki) PAN pod red. F. Sławskiego, vols. 1–8, Wrocław.

- Tołstoj 1969 = Tolstoy N.I., *Slavyanskaya geograficheskaya terminologiya. Semasiologicheskiye etyudy*, Moskva.
- Trautmann BSW = Trautmann R., 1923, *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*, Göttingen.
- Udolph J., 1979, *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*, Heidelberg.
- Vasmer ES = Vasmer M., 1964–1974, *Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka. Perevod s nemetskogo i dopolneniya* O.N. Trubachev, vols. 1–4, Moskva.
- Vidoeski 1999 = Vidoeski B., *Geografskata terminologija vo dijalektite na makedonskiot jazik*, Skopje.
- Zierhoffer K., 1959 *Ścieżka i jej synonimy w gwarach i historii języka polskiego na tle słowiańskim*, Wrocław.

Summary

Proto-Slavic topographic and hydrographic lexis

This article is a contribution to the historical lexicology of the Proto-Slavic language. It analyzes the etymologies of 110 Proto-Slavic lexemes in the field of topography and hydrography and classifies them into chronological layers. It draws a distinction between lexemes inherited from the Proto-Indo-European language and the Balto-Slavic community and the numerous lexemes that were innovated during different periods of the Proto-Slavic history. Some of these lexemes, created on the basis of Indo-European roots and lexemes, must have arisen in the early period of the Proto-Slavic language, though many more lexemes have a Slavic motivation. They developed in a later period of the Proto-Slavic history or possibly at the time when the Proto-Slavic language began to split into dialects. Lexemes without certain etymology have been addressed in the article separately.

Keywords: Proto-Slavic language, Proto-Slavic lexis, Slavic etymology.